

Horváth János

JANUS PANNONIUS ISMERETLEN VERSEI A SEVILLAI-KÓDEXBEN

I.

A sevillai Colombina Könyvtárból a szerencsés véletlen folytán előkerült Janus Pannonius-kódex¹ az eddig ismert legfontosabb Janus-kódexek egyike.

A Janus-kódexek között a Sevillai-kódex jelentőségének lemerését a kódexbe belerajzolt püspöki címer teszi lehetővé, ami azután a kódex létrejöttének körülményeire is némi fényt derít. A kódex f. 106. versóján ugyanis a lap közepén, díszes virágindák között egy püspöksüvegvel ellátott pajzs alakú címer található, amelyet balról jobbra tartó két keskeny szalag három mezőre oszt. A szalagok által közrefogott középső mezőben egy hatágú csillag látható. Bár a címer-mezők színezése a mikrofilm másolaton nem állapítható meg, mégis aligha lehet vitás, hogy ez a címer az ósrégi főúri családból származó Thuz Osvát zágrábi püspök címerével azonos.² Az azonosságot Hoffmann Edith: Régi magyar bibliofilek c. munkájának a függelékében közölte — a régi magyar bibliofilek címereit tartalmazó — címerek vizsgálata során sikerült kétséget kizáró módon megállapítanom.³ Így tehát a Sevillai Janus-kódex annak a Thuz Osvát zágrábi püspöknek a számára készült, akit Mátyás király 1466-ban emelt a zágrábi püspöki székre. Az addigi székesfehérvári pap azonban nem mutatkozott valami hírlásnak Mátyás iránt, mert amikor Vitéz János és Janus Pannonius 1471-ben a király ellen összeesküvést szervezett, Thuz püspök is csatlakozott az összeesküvőkhöz. Amikor azután Mátyás az összeesküvők fölé kerekedett, s ennek következtében Janusnak menekülnie kellett, Thuz Osvát zágrábi püspök nyújtott neki menedéket, befogadva Janust a Zágráb melletti birtokára, Medve várába, ahol Janus — mint ismeretes — betegségtől elgyötörve rövidesen meghalt.⁴

Thuz Osvát zágrábi püspök volt tehát az utolsó jelentékeny ember, aki Janus Pannonius-sal érintkezett. Az irodalom és a művészetek iránt élenként érdeklődő püspök⁵ nyilván Janus utolsó kézirati hagyatéka alapján, és talán Janus utolsó kérésének engedelmességgel összegyűjtötte Janusnak *akkor* ismert verseit, s különböző itáliai kéziratok alapján egy egységes kódexbe foglaltatta össze azokat; ennek a törekvésnek eredményeként állt elő a Sevillai-kódex. A kódexben helyet kapott egyes költemények kéziratai valószínűleg még a korábban Itáliában készült másolatokra mennek vissza, erre mutatnak a kódexben található szövegvariánsok. Janus életének utolsó szakaszából (1470–1472) való versek szövegei (l. alább!) azonban a Thuz Osvát kezébe került eredeti Janus-kéziratokról kerülhettek a kódex lapjaira. Erre enged következtetni az a tény, hogy a kódexben Janusnak hihetőleg valóban a legutolsó — eddig ismeretlen — verseit találjuk, s néhány olyan — részben szintén ismeretlen, ill. kiadatlan — verset, amelyek Janus kéziratai között szerepelhettek, mint Janust a legközelebből érintő versek. Ilyennek látszik pl. a Titus Vespasianus Strozától származó, Guarino halálára írt Epitaphiuma (f. 116. v.), vagy Garázda Péternek, Janus rokonának egy rövid verse (f. 117. r.), amelyekről alább részletesebben szólunk.

¹ A kódex előkerülésének körülményeiről a kódex első ismertetője, HORVÁTH Mária tájékoztat, akitől a kódex tartalmi ismertetését is bírjuk: Híradás egy Janus Pannonius-kódexről. FK 1971. 123–130. továbbá M. HORVÁTH: Vorbericht über einen Janus Pannonius-kodex in Sevilla. Acta Linguistica Acad. Scient. Hung. 1972. 95–106. A kódexben található, eddig ismeretlen Janus-versek kiadásának a gondját Horváth Mária — aki elsőnek hívta fel a figyelmet a kódexben található, eddig ismeretlen Janus-versekre is — nekem engedte át, amiért itt is köszönetet mondok.

² A szöveg forgó kódexlap fényképmásolatát a kódex első ismertetője, Horváth Mária is közli Vorbericht über einen Janus Pannonius Kodex in Sevilla címen megjelent ismertetésében. [Acta Linguist., Acad. Scient. Hung. Tom. 22. (1972.) 96–97. között].

³ HOFFMANN Edith: Régi magyar bibliofilek. Bp. 1929. A függelék címermelletlétét, ahol Thuz Osvát címere a 11. számot viseli, magam is közlöm.

⁴ HOFFMANN Edith: Régi magyar bibliofilek. Bp. 1929. 119. — továbbá: FRAKNÓI Vilmos: Vitéz János esztergomi érsek élete. Bp. 1879. 175–176. — Vö. NAGY Iván: Magyarország családai. Pest, 1865. 210. — BUNYITAY Vince: A váradi püspökség története. I. Nagyvárad, 1883. 321. — B. A. KERCSÉLICH: Historiarum Cathedralis ecclesiae Zagradiensis I. Zagreb, 1773. 181–204.

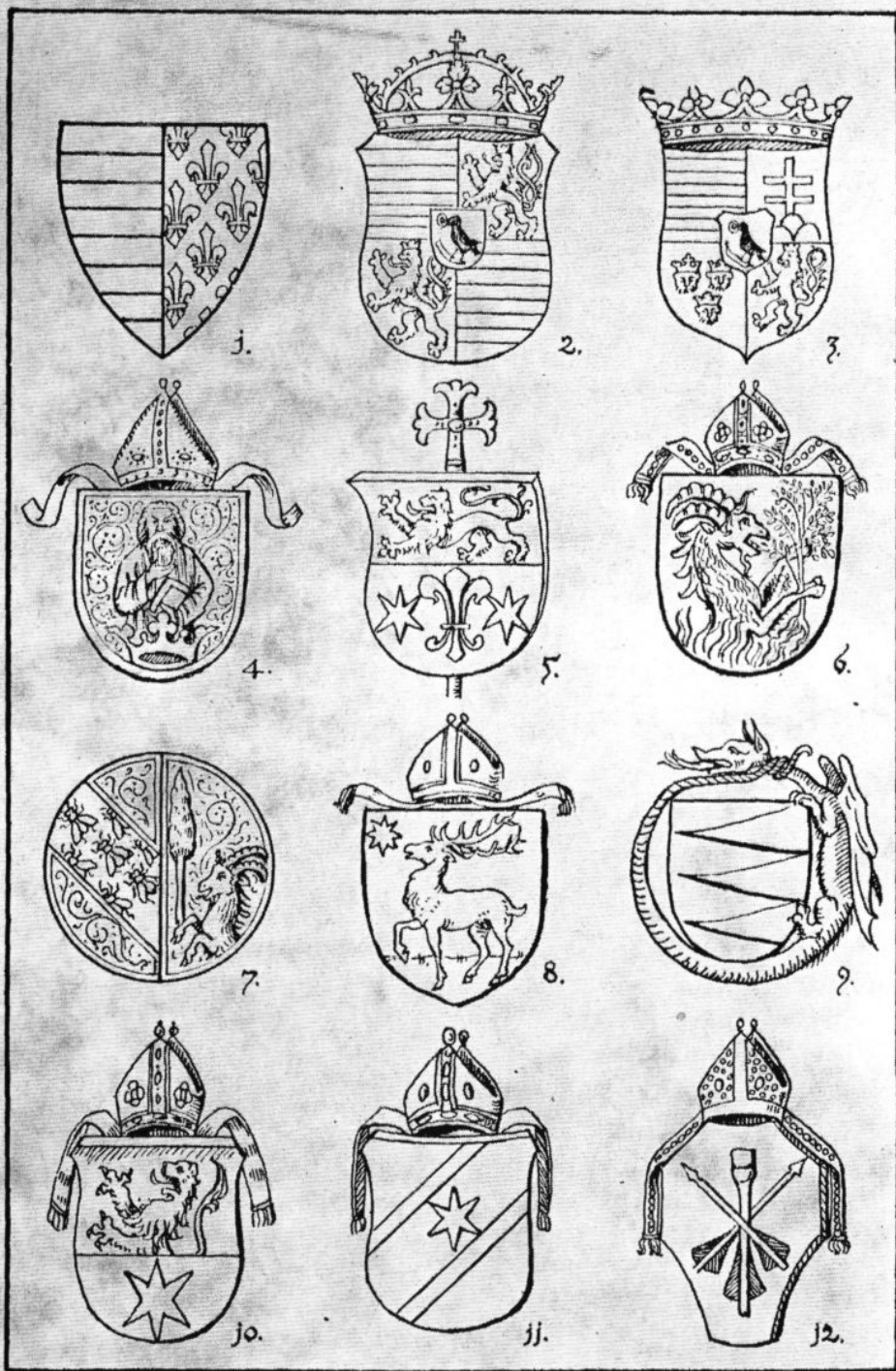
⁵ A Thuz Osvát rendelésére vagy közreműködésére folytatott készült díszes kódexekről részletesen beszámol HOFFMANN Edith; l. m. 119–121.; Hoffmann a szöveg forgó Sevillai-kódexről természetesen mitsem tud.

mundi noui strepti signomen habes
 limbo luce sacros iunge ad tua frena leones
 Hoc tibi Mathia dat cybele ipsa deris
 Seu te per ferias vestari forte iuuabit
 Non cadet illorum sub pede lesa seges
 Sine uoles velago neptum rure rithi
 Planta tenuis summa non madescit aqua
 Tu tam ni caelum potius, sed serus abito
 Monsre haec etiam talia monstra uis: fimi

Blasio militari Janus struictans 1998.

Cum te castra tenet pietis fulgentia signis
 Cum haec tarpida rauens exapit aure tubas
 Nos Blasi gestifera correpti fibre iacemus,
 Desidus & leti tuste timemus utre.
 Nil igitur qd dist q' longe bella gerunt
 Si pnta in media uiue pace negat.
 In Turcbas utina team simul doma tulissetm
 Non foret i tanto nuc mea uita metu.
 hic nec opimari gelidos tremor occupat artus
 Illic q' ueniat occidit ante malum.

Thuz Osvát zágrábi püspök címere, 11. szám. (Hoffmann Edith: Régi magyar bibliofilek. Bp. 1929. közlése szerint.)

Nos leui raucum strepitum cicuta
Quod rudis carbo putride ve crece
Amotet puluis piper unde vi thus
Iure tegatur
At vetustorum pater orgiorum
Editus mulla Rhodopeus
Belluas: nec non
Carmine mouet
Mouit & dicit mala regna dicit
Omnis penuriam genus ac vacaret
Hec prius cuiquam reuocata pube
Fila renouat
Orba quinque
Garulas nullo
Dum natus
Flebilis
Ergo mulci veteris
Ipsa non vincat
Ipsa non equet
Prima ceteris
Tu tamen tantam teneris
Indolem prefers fore te

Et redde luminu modo in alta cepto
Luce pergas
Ergo per sacras helicoms umbras
Qua raro via trita gressu
Percipit crepaca montis
Et tunc tunc viciis ut catheron
6 Regia responiat tibi iam dicitis
Im lucam le x ai iens carmine
H Obulo ferum
T ubi de me fors misera da regis
T ribus cui o tenet in dicitis
H os simi dulcis in manu dicitis
M et
RENOSIHRADGE MACVICULARIVM
Venite saltem ad me quod mepte mordis
Censet equo iam dicitis in dicitis
Tunc dicitis dicitis dabitur repite calente
Tunc dicitis dicitis dicitis in dicitis
Tunc dicitis dicitis dicitis in dicitis
Tunc dicitis dicitis dicitis in dicitis
Tunc dicitis dicitis dicitis in dicitis

Mivel ilyenformán a sevillai Janus-kódex létrejöttében Thuz Osvát püspöknek mindenképpen szerepe lehetett, arra is lehetne természetesen gondolni, hogy Janus műveinek ez az összegyűjtése Thuz Osvát részéről Mátyás király ama rendelkezésének következménye és eredménye volna, amely rendelkezésre Várday Péter kalocsai érsek hivatkozik a Keszthelyi Mihály esztergomi kanonokhoz 1496-ban intézett levelében. Várday ebben a levélben arról számol be, hogy Janus *epigrammáit* egykor *Mátyás király parancsára összegyűjtötte* ugyan, de az eredeti gyűjtemény időközben elveszett. Mivel azonban — a levél szövege szerint — e gyűjteménynek másolati példánya akkor, 1496-ban Keszthelyi Mihály esztergomi kanonok birtokában megvolt, Várday arra kéri Keszthelyit, küldje el hozzá a kódexet lemásolásra, vagy másoltassa le számára.⁶ Lehet, hogy Thuz Osvát is — akinek Mátyás király megbocsátotta elpártolását — ugyanennek a királyi parancsnak tett eleget, amelynek engedelmeskévé Várday Péter kalocsai érsek is összegyűjtötte Janus *epigrammáit*. Thuz Osvát mindenestre Janus úgynevezett epigrammáit szinte teljesen figyelmen kívül hagyva — Janus epikus műveit és — úgy látszik — Janus legutolsó műveit gyűjtötte vagy gyűjtötte össze — részben a birtokában levő Janus-kéziratok alapján, a ma Sevillai-kódexnek nevezett gyűjteményben. Bizonyos azonban, hogy a kódex egy-két cím nélküli epigrammán kívül Janusnak egyetlen olyan versét sem tartalmazza, amely Mátyás hírnevét szolgálta volna. Ez a körülmény tehát ellentmond annak, hogy Thuz Osvát Mátyás király intencióinak tett volna eleget Janus Pannonius költeményeinek a Sevillai-kódexben történt összegyűjtésével. Mátyás utasítása azonban a kódex anyagának összegyűjtésében mégsem zárható ki teljesen. A Mátyás királlyal foglalkozó epigrammák kimaradása lehet ugyan egy Mátyás-ellenes tudatos magatartás következménye is, de lehet az is, hogy a kódexből azért hiányoznak a Mátyás királyra vonatkozó epigrammatikus jellegű költemények, mivel ezeknek összegyűjtésével Mátyás király Várday Pétert bizta meg, a többi költemény — az epikus művek és az elégiák — összegyűjtését viszont Thuz Osvát zágrábi püspök feladatává tette. Ennek értelmében ma valószínűnek látszik, hogy a Várday-féle, egykor meglévő Janus-epigrammák gyűjteménye és a Thuz Osvát gondoskodása folytán létrejött Sevillai-kódex között a gyűjtemények létrejöttének koncepcióját illetően tagadhatatlanul bizonyos párhuzam és megfelelés áll fenn. A kérdés végleges tisztázását csak az teszi nehezzé, hogy Janus epigrammáinak Várday Péter által — Mátyás parancsára — elkészített gyűjteménye, ennek tartalma ma nem ismeretes. Az a vélemény ugyanis, hogy Janus epigrammáinak a bécsi 3247-es kódexben található gyűjteménye a Várday Péter kalocsai érsek által Mátyás király parancsára készített epigramma-gyűjteménnyel azonos volna, vagy annak alapján készült volna — ahogy Huszti és Juhász László, sőt Kardos Tibor is gondolta⁷ —, nem látszik valószínűnek. Ennek a feltevésnek ellene mond az a körülmény, hogy a Bécsi-kódexben olyan epigrammák is vannak — nem kis számban —, amelyek kifejezetten Mátyás-ellenesek, a király ellen a legdurvább támadást tartalmazzák.⁸ Az ugyanis szinte elképzelhetetlen, hogy Várday Péter kalocsai érsek a Mátyás parancsára elkészített Janus-féle epigramma-gyűjteménybe azokat az epigrammákat is felvette volna, amelyek félreérthetetlenül Mátyás király ellen szóltak, és személye és politikája ellen a legkíméletlenebb támadást intézték.⁹ Mindezek a kérdések — nem utolsósorban Janus Pannonius művei szöveggyűjtésének problémája szempontjából — alapvető fontosságúak és további vizsgálatokat igényelnek. Az azonban az eddig elmondottakból is — gondolom — vitán felül áll, hogy a Sevillai-kódexnek Janus szövegtörténete szempontjából is alapvető jelentősége van.

Bár a kódex összeállítását, „szerkesztőjét” nem ismerjük, mégis — úgy tűnik — a kódex tudatos szerkesztői szempontok szerint jött létre. Ugyanis nem a csipkelődő, szellemes epigrammaíró Janust akarja bemutatni, hanem a komoly, politikai költőt, sőt néha komor témákat (betegségét, anyja halálát) megénekelő Janust. E tekintetben a Sevillai-kódex összevethető a Velencei,¹⁰ ill. a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában¹¹ található, még XV. századi kódexekkel, amelyek azonban tartalmilag sokkal szegényebbek a Sevillai-kódexnél. Aránylag nagy terjedelme ellenére jóformán kizárólag itáliai vonatkozású verseket, pl. *De pacanda*

* ABEL; Anal. 29.: . . . intelleximus, Epigrammata illius, quae Nos alias iussu Regis Matthiae in unum collegisse meminimus, apud Paternitatem Vestram transcripta; quae nos certe avidissimo cuperemus videre animo, cum ob. illius praestantissimi Viri memoriam, tum vero . . . Noster liber, quem in pergamenam transcribi feceramus, sub adversitatibus nostrae tempore amissus est: Rogamus Paternitatem Vestram, si carere libello ipso, parvo tempore poteritis, facite, ut illum habeamus, cito enim transcribi faciamus; vel si eo vos quoque interdum pro solatio indigetis, facite Vos transcribi tantum, sed emendate, et nos labore duplici transcribendi videlicet et remittendi levabitur . . .

⁷ Ladislaus JUHÁSZ: Quaestiones criticae de epigrammatibus Jani Pannonii. Roma, 1929. 10.

⁸ Vö. HORVÁTH J.: Janus Pannonius műfajai és irodalmi mintái, MTA I. OK 28. (1973.) 328–330. = Jean HORVÁTH: Les genres littéraires et les modèles de Janus Pannonius. Acta Litteraria Acad. 1972. 253–308.

⁹ Vö. HORVÁTH J.: l. m. 328–330.

¹⁰ ABEL: Anal. 212.

¹¹ Cod. Lat. Med. Aev. 357.

Italiát, a Guarino-panegyricust, a Gonzaga-panegyricust, és a költő életével szorosabban kapcsolódó verseket, a túlnyomórészt már itthon írt komor hangulatú elégiákat foglalja magában a kötet. Még a Mátyas királyhoz intézett versek közül is csak azokat tartalmazza, amelyeknek itáliai vonatkozásai vannak, ti. a firenzei szenátus által 1470-ben Mátysának ajándéba küldött oroszánokról szóló négy epigrammát (kiad. Teleki: Epigr. I. 295–298.).

A kódex „komoly” tartalmát nagymértékben emeli az a körülmény, hogy tartalmazza Janusnak Plutarkhoszból készült fordításait, — de itt is kivételt képez a Mátyas királynak dedikált *De dictis regum et imperatorum Plutarkhoszból készült fordítása* (Abel: Anal. 31–84).

Ezzel szemben Démoszthenész eddig ismert egy beszédének (*Oratio Demosthenis contra regem Philippum*; kiad. Teleki: Opusc. 46–53.) fordítása mellett tartalmazza (Pszeudo-) Démoszthenész *Epitaphios*-ának egy eddig ismeretlen fordítását is Janustól, továbbá a Janustól származó eddig ismert Homérosz-fordításon kívül (*Diomedis et Glauci congressus*: Teleki: I. 231–238. Hom.: II. VI. 119.), az *Ilias* II. 299–330. (*Vaticinium Calchantis de excidio Troiae*) egy eddig ismeretlen — Janustól származó fordítását,¹² és tizenegy, eddig ismeretlen Janus-verset a költő életének különböző szakaszaiból. Ezekre alább sorban visszatérek a kódexben való előfordulásuk sorrendjében.

A kódexnek, mint Horváth Mária ismertetéséből kiderül,¹³ van egy anorganikus része is. A fol. 96. rectón ui. más kéz írásában kezdődik egy szakasz *Alcinii* (helyesen: Alcimi) *versus* felirattal, amelyet egy Corn. Gallusnak tulajdonított vers követ, majd következnek a Vergiliusnak tulajdonított különféle versek, amelyek eddig is ismertek voltak, és ki vannak adva a *Baehrens Poetae Latini Minores* IV. kötetében, továbbá a Riese-féle *Anthologia Latina* II. kötetében. Ez a rész a kódexben a fol. 104. versón végződik. Sajnos a kódexet magát nem láttuk, s így a mikrofilmről, ill. a fényképmásolatból nem állapítható meg teljes biztonsággal, vajon ez a 9 lap egykor nem önálló részként szerepelt-e, s esetleg csak a kódexnek 1715-ben történt bekötésekor került az eredetileg egységes Janus-kódex két része közé. Ilyesmire lehet következtetni, mert ezt a részt megelőzően a fol. 95. versóján végződik az eddig ismert Homérosz-fordítás Janustól, majd a fenti, idegen verseket tartalmazó rész után a fol. 105. rectón, tehát új lapon, fölül egy tulipán díszítésű nagy iniciáléval, amelybe egy nagy F-betű van belekombinálva, Janus egy eddig ismeretlen Homérosz-fordítása következik: *Ferte animis et adhuc durate in tempus* (Homérosz. *Ilias* II. 299–330.) kezdőszóval. A kódex e két Homérosz fordítását tehát elválasztja a közbeékelte inorganikus rész. Hogy a két részt valóban utólag választották szét a közbeékelte idegen versekkel, annak az is bizonyítéka, hogy a két Homérosz-fordítás azonos kéz írása, míg a közbeékelte rész írása feltűnően elüt ezekétől. Továbbá a Homérosz-fordítás, „Ferte” szavának F iniciáléja ugyanolyan indás tulipánforma virágdíszítést mutat a fol. 105. rectóján, mint amilyen iniciálé díszítéseket találunk a 71. versón, a 80. és a 89. rectókon, továbbá amilyen díszítőelemeket tartalmaz a 106. versóján a pajzs alakú címer, rajta felül egy püspöksüveg indás-tulipános virágdíszszel, melyet Horváth M. faksimilében közöl. Mindezekből a közbeékelte lapokon semmi sincsen.

Feltűnő még a kódexben, hogy a fol. 16. rectón a Guarino panegyricus praefatiója előtt, valamint a fol. 17. rectón a Panegyricus előtt a kódex írója Janust Johannes Pannonius Vitezi(us)-nak nevezi.¹⁴ Ez a híradás nem támaszkodhat valamiféle kézirati hagyományra, de arra mutat, hogy a címzés és ezzel együtt a Guarino-panegyricus szövege oly itáliai környezetből származik, amely legalábbis tudott Janus Pannonius és Vitéz János rokoni kapcsolatairól. Ez vezetett azután a — téves — névazonosításhoz. Ilyesmire enged következtetni a fenti címzésben az a szokatlan megtiszteltetés is, amelyben Guarino fia, Baptista Guarino részesül: a címzésből úgy tűnik, mintha a fiú, Baptista Guarino fontosabb volna a híres apánál. Ebből, és a Guarino-panegyricus szövegvariánsaiból arra lehet esetleg következtetni, hogy a Guarino-panegyricusnak ez a szövege a többször átdolgozott mű végső formáját tartalmazza, amelyet Janus Guarino halála után Guarino Baptistának, a fiúnak küldött el. Guarino Baptista ezt egy 1469-ben írt levelében köszöni meg (Vö. Anal. p. 212.). Ez lehet tehát a Guarino-panegyricus utolsó átdolgozása Janus részéről.

A kódex története szempontjából figyelmet érdemlő körülmény, hogy a kódex utolsó lapjának spanyol bejegyzése szerint a kódexet Colombus Kristóf fia, Fernando Colon 1531-ben Bazelben megvásárolta és „minden felebarátjának a használatára és épülésére hagyta”¹⁵. Fernando Colonnak a kódex iránti érdeklődését felkelthette talán — az Amerikát felfedező apjára, Colombus Kristófra való tekintettel¹⁶ — a földrajzi kérdésekben Strabon és Plinius

¹² Horváth Mária ezt prózai szövegnek nézte, FK 1971. 127.; Acta Linguist. 1972. 100.

¹³ FK 1971. 126–127.; Acta Linguist. 1972. 100.

¹⁴ Vö. HORVÁTH Mária, FK 1971. 129., Acta Linguist. 1972. 104.; Cod. f. 16 r.: Jo. Pannonij Vitezij (1) in Panegyricum sequentem Praefatio; Cod. f. 17 r.: Panegyricus Jo. Pannonij Vitezij (1) in Laudem Baptistae Guarini patris, Veronensis preceptoris sui.

¹⁵ Vö. HORVÁTH M.: Vorbericht i. m. 106.

¹⁶ Vö. SZÉKELY György: A Sevillai Janus Pannonius-kódexhez. Száz 1973. 711.

alapján jól tájékozott Janus, aki enemű tudását főként a velencei Marcellusról írt panegyricusában (különösen a 386—446. sorokban) jól értékesítette. Huszti József a Janus Pannoniusról írt monográfiájában azonban a jegyzetek között több helyütt utal arra, hogy a művészeteket és a tudományt pártoló Anjou René nápolyi királyjelölt¹⁷ — akinek politikai érdekeit próbálta érvényesíteni Janus a III. Frigyes császárhoz 1452-ben intézett *Pro pacanda Italia* című panegyricusában, s akinek dicsőítésére röviddel utóbb megírta a csonkán rátkmaradt René-panegyricust¹⁸ is — szoros kapcsolatot tartott fenn Colombus Kristóffal.¹⁹ Így szinte egészen természetes, hogy Colombus fia, Fernando, amikor könyvgyűjtő útján Bazelben egy Janus-kódexre bukkant, megvette azt „minden felebarátjának használatára és épülésére”. Ezzel atyja és Anjou René egykori kapcsolatainak emlékét ápolta Janus költészetén keresztül is.

A sevillai Janus-kódex szövegvariánsainak végső értékelése a kritikai kiadás feladata lesz. A kódex eddig ismeretlen Janus-verseit a kódexben található sorrendben közlöm alább egy-egyfében, s a versek után adom a Pszeudo-Démoszthenész beszéd eddig ismeretlen Janusfordítását. Mivel a szövegközlést nem akarnám tárgyi jegyzeteimmel megszakítani, a szükséges megjegyzéseimet itt teszem meg. A szövegközlés után az újonnan előkerült művek formahű fordítása következik.

A Sevillai-kódex eddig ismeretlen Janus-versei és Pszeudo-Démoszthenész-fordítása

1. f. 48. verso *Janus ad Nicolaum Scholam.*

Nyilvánvalóan Janus egy diákori verse egyik tanulóársához, még Guarino iskolájában. Úgy látszik, igénytelensége ellenére is értékes adalékot szolgáltat Janus ifjúkori költészetének jobb megismeréséhez, mert eszerint Janus tanulmányozhatta Ausoniusnak, a neves Burdigalai rétornak (310—392.) elsősorban nyilván az epigrammáit, de Ausoniusnál példát találhatott a centotechnika elsajátítására is, amivel — talán éppen Ausonius nyomán — egy-két fiatalkori versében (mint pl. Epigr. I. 322—323.) Janus is próbálkozott. Mindenesetre Janus olvasmányai és esetleges mintái között Ausonius nem tartotta nyilván a Janus-filológia.

Ami Nicolaus Schola személyét illeti, ez fia lehetett annak a Di Ognibene Scolának, Conversino da Ravenna egykori tanítványának,²⁰ akivel Guarino baráti kapcsolatban állt, s bár ez 1406-ban a páduai egyetemen katedrát nyert, a velenceiek elűzték innen, mivel politikailag Verona mellett foglalt állást a velenceiek aspirációival szemben. Mindenesetre 1412-ből több, Guarinóhoz intézett levele maradt ránk Guarino válaszaival együtt, amely válaszlevelekben Guarino nagy tisztelettel viseltetik vele szemben.²¹ Di Ognibene Scola azonban 1429-ben meghalt,²² s így fia, Niccolo Guarino iskolájában nyerhette magasabb kiképzését, mint idősebb kor- és tanulóársa Janusnak. Ez a helyzet egyébként Janus fenti verséből is nyilvánvalóan kikövetkeztethető.

2. f. 48. verso. *Johannes rogat magistrum Gregorium, ut inceptam cuiusdam fontis descriptionem perficiat.*²³

Ami a vers címzettjét, Magister Gregoriust illeti, eléggé nehéz probléma elé állít bennünket. Arról ugyanis, hogy Janus a Guarino iskolájában eltöltött tanulóévei alatt Guarinón kívül még más magisterrel is kapcsolatban állott volna, eddigi ismereteink alapján nem tudunk. Hogy Janus milyen forrásnak vagy kútnak a „leírását” sürgeti, amit azután Gregorius nem tudott vagy nem akart befejezni, azt sem tudjuk. Hogy azonban valamely forrás vagy kút „leírása” (describere) a humanizmus korában költői téma lehetett, azt éppen Janusnak 1458-ban írt ún. elégiája, Feronia nimfa forrásáról készült költői leírása bizonyítja. Mivel a forrás leírásáról (describere) van szó, aligha gondolhatunk bizonyos (mesterséges) kutak, „források” tiszteletére készített verses *feliratokra*, amilyet pl. a Mátyás király híres visegrádi palotájában épített „csodakút” dicsőítésére írt Angelo Poliziano²⁴, hanem minden valószínű-

¹⁷ HUSZTI József: Janus Pannonius. Pécs 1931. 88.; 334.

¹⁸ HUSZTI: i. m. 89.

¹⁹ HUSZTI: i. m. 335. A kérdésre vonatkozóan idézi Francesco COLANGELO: *Vita di Giovanni Pontano*. Napoli, 1826. 26—27. művét.

²⁰ Vö. R. SABBADINI: *La scuola e gli studi di Guarino Veronese*. Catania, 1896. 5—6.

²¹ Vö. R. SABBADINI: *Epistolario di Guarino Veronese*. I. 1915. 27—32. No. 12—15.

²² Vö. R. SABBADINI: *Epistolario* 111. 19.

²³ HORVÁTH M.: *Híradás...* FK 1971. 125. = *Vorbericht...* Acta Linguist. 1972. (22) 98 a nehezen olvasható címet kissé másképpen olvassa.

²⁴ Poliziano felirata Mátyás király kútjára:

In fontem Ungari regis

Usque Flumentina vectum est hoc marmor ab urbe,
Mathiae ut regi largior unda fluat.

In eundem

Tusca manus, Tuscum marmor, rex Ungarus auctor,
Aureus hoc Ister surgere fonte veilit.

A feliratok megtalálhatók JUHÁSZ László: *Adalékok az 1437—1490 évekből*. Budapest, 1931. 15.

ség szerint egy olyan epikus jellegű leírásra, amelyre Janus is példát adott a Feronia forrásának leírásában (Tel. Eleg. I. 1.).

A Gregorius magisterhez szóló Janus-vers itt alkalmazott nyelvi és tartalmi-képi megoldásával Janus más verseiben is találkozunk. Pl. mindjárt a kezdő sor megfogalmazása található Janusnak abban az epigrammájában (Tel. Epigr. II. 12.), amelyben Janus — egy társa nevében — lakomára hívja az öreg Guarinót: *Te precor, o nostri decus et nova gloria secli . . . Sabbadini* ennek a versnek a keletkezését, a lakomára való meghívást 1450-re datálja.²⁵ — A mű befejezésére, ill. befejezetlenségére használt kép: *a nyílt tengeren való vesztegelés, ill. a révbe érkezés képes kifejezése antik toposz, amelyet Janus az Eranemosban (Szelek versenye) is felhasznál, Eran. 6—7. sor:*

... et pelago titubantem dirige cymbam
Nam licet angusto natet acuore lembus, . . .

Az Eranemost Huszti — nem jogtalanul — Janus korai, iskolás gyakorlatának tekinti, amelyet Janus Ferrarában, 1450—51 táján írhatott.²⁶ Aligha tévedünk tehát, ha ezek alapján Janus e fenti rövidke versét körülbelül szintén ebből az időből datáljuk.

3.—4. A Sevillai-kódex 54 versóján alul egy verscímet találunk évszámmal ellátva: *Ad Henricum poetam Germanum 1470*. Maga a vers azonban csak a következő, 55. r. lapon kezdődik: *Henrice nostri quando . . .* szavakkal,²⁷ és az 55. v. lap közepe táján végződik. Az 55. v. közepén nehezen olvashatóan egy másik vers kezdődik: *Ad eundem ode* címmel, egy sapphikus formában írt 11 strófából álló költemény, több, más kéztől származó marginális jegyzettel, amelyek részben a szöveget javítják, részben a versformára vonatkoznak.

Ez a két költemény a Sevillai-kódexnek talán legnagyobb meglepetése; mert bár mindkettő egy Henrik nevű német költőhöz van intézve, mégis az első vers Vitéz János panegyrikus hangú dicsőítését tartalmazza; a másik meg Janus Pannonius életének e végső szakaszát világítja meg hitelt érdemlően. Mintha mindkét versből kiérezhetnénk a kitörni készülő vihar — az összeesküvés — előszelét. Formai szempontból is meglepetés e két költemény. Az első vers ugyanis leginkább a horatiusi epodosokból ismert forma: a jambikus trimeter kombinálása a jambikus dimeterrel; a másik vers formája pedig az ünnepélyes sapphikus forma. Janus költői gyakorlatában mindkét forma eddig ismeretlen volt.²⁸ Mindamelllett a Sevillai-kódex e két versének hitelességéhez kétség nem férhet.

A két vers létrejöttének körülményeiről annyi biztosan megállapítható, hogy a címzett, Henrik, német származású és még ifjú poeta.²⁹ A legvalószínűbb, hogy Janus Bécsben ismer-

²⁵ R. SABBADINI: *Epistolario* II. 553.

²⁶ HUSZTI József: *Janus Pannonius*. Pécs, 1931. p. 75—76.

²⁷ Horváth Máriának a kódex 54—56b lapjairól adott ismertetésében (Híradás . . . FK 1971. 125. = *Vorbericht* . . . *Acta Linguist.* 1972. (22) 98.) ezt és a következő verset nem említi, azzal a megjegyzéssel: „Nehezen áttekinthető.” A kódex e lapjai valóban rendkívül rongáltak; penészfoltok, sőt féregrágás nehezíti meg a szöveg olvasását. Lásd a fakazimile mellékleteket.

²⁸ A Teleki-féle kiadásban *Epigr. II. 24. In Epiphaniam sapphikus formában* van írva, de ennek Janustól való származását már TELEKI kétségbe vonta (Tel. Jani Pannonii . . . *Poemata*. I. Utrecht. 1784. 659.: „Ceterum totum hoc carmen non Jani, sed barbari nescio cuius rudem foetum esse sentiet, qui modo naso voluerit uti.”). A vers hitelességét JUHÁSZ László is kétségbe vonja: FK 1968. . . ; Tibor KARDOS: *Janus Pannonius et le moyen âge*. (Annuaire. Univ. Scient. Budapestensis, Sect. Phil. Moderna, redigit O. SÜPEK. Bp. 1973. 108.; 122.)

²⁹ A „Henricus poeta Germanus” személyét nem sikerült azonosítani. Janus még ifjú költőnek mondja: *Ad eundem* ode 29—32. sor:

Tu tamen tantam teneris in annis
Indolem prefers, fore te poetam
Ut rear summum, modo in alta cepto
Limite pergas.

Ebből kiindulva ez a Henricus Germanus jóval fiatalabb lehetett 1470-ben Janusnál, hiszen Janus a fenti helyen így buzdítja a szóban forgó Henricust: „Csak menj a megkezdett úton, s akkor — úgy hiszem — a legnagyobb költő válik belőled.” Ez a kijelentés egy valamennyire is „befutott” költő számára nem valami nagy elismerés! És természetesen az is kérdéses marad, hogy Henricus később beváltotta-e egyáltalán Janus hozzá fűzött reményeit. E megfontolásokat figyelembe véve, az adott kronológiai határok között az ismeretesebb Heinrich nevű latinul író költők közül esetleg számba jöhetne Heinrich Boger hamburgi kanonok (1445—1505), aki Georg ELLINGER szerint (Italien u. der deutsche Humanismus in der neulateinischen Lyrik. Berlin—Leipzig, 1929. I. 360.) háromszor is járt Itáliában, s később I. Miksa császár költővé is koronázta. A halála után 1505-ben *Atherologium* (Kalász-szedés) címen megjelent verses kötete semmiféle fogódzót nem ad a Janussal való esetleges ifjúkori találkozására vonatkozóan.

Aligha jöhet számításba egy másik Henricus, a születési helyéről (Northelm) Aquilonipolensisnek is nevezett *Henricus Fischer* (1455—1527), aki 1470-ben mindössze 15 éves gyerek volt, s mint költő félig humanista szellemű, félig még a középkort idéző verseivel (vö. G. ELLINGER: i. m. 362—63) később sem aratott valami nagy sikert.

Talán még leginkább lehetne gyanúba venni a nyugati frank Mellerstadtból származó *Heinrich Stierckert*, aki kánonjogot és retorikát tanult; 1454-ben írták be a lipcsei egyetemre (cf. WATTEMBACH: *Peter Luder der erste humanistische Lehrer in Heidelberg, Erfurt, Leipzig, Basel. Schrift für die Gesch. des Oberrheins* XXII. Karlsruhe. 1869. 1285), jogi tanulmányait Perugiában fejezte be. Aeneas Sylviussal állott élelki levelezésben, aki arra ösztönözte, hogy szerelmi tapasztalatait szerelmi novellákban értékestse (vö. VOIGT:

kedett meg vele 1470-ben, amikor Janus Mátyás király és Vitéz János kíséretében részt vett a III. Frigyes császárral folytatott tárgyalásokon. Itt Bécsben kapta meg Mátyás a firenzeiek oroszlánajándék-küldeményét, amelyről Janus egyszerre 4 epigrammát is írt még azon frissiben³⁰ (Tel. Epigr. I. 295–98.). (Ezek a Sevillai-kódexben is f. 105. v. — 106. v. megvannak, de jellemző módon — címzés nélkül és más rendben, mint Telekinél!) Itt eshetett szó azután a tárgyalási szünetekben Vitéz János építkezéseiről, amelyekről — úgy látszik — külföldön többet beszéltek az egykorúak — és a legnagyobb elragadtatás hangján³¹ —, mint a hazaiak. Maga Janus két rövid, feliratszerű epigrammában említi ugyan az építkezéseket,³² de ezek nagyszerűségéről, művészi kivitelezéséről egyetlen jelzője sincs.

Ezt a hálás, leíró témát választotta költeménye tárgyául Henricus poeta, összekötve ezt az épített Vitéz János dicsőítésével, ahogy a szóbanforgó vers 25–26. sorából kiderül:

Quare superbas parce mirari domos,
Sacer colit quas pontifex.

Henricus poeta leíró, Vitézt magasztaló verse tudomásunk szerint nem készült el. Ellenben a Sevillai-kódex megtartotta számunkra ezt a Janus-verset, amely Henricus poeta tárgyválasztása ürügyén Vitéz Jánosnak olyan költői szárnyalású magasztalását tartalmazza, amely még Janus költészetében is ritkaság. A költemény — egyébként Vergiliustól kölcsönzött — mozzanattal kezdődik, hogy a költőnek nem szükséges a Múzsák segítségét kérnie, ha Vitéz érdemeit akarja megénekelni: elég Vitéz nevét említeni, és a Múzsák egész kara, sőt maga Apolló és a főisten, Jupiter is — felszólítás nélkül belefog az érsek dicsőítésébe. A Vergiliusból ismert retorikus mozzanatot Janus itt hatásosan továbbfejleszti³³ azzal, hogy még az antikvitás kiváló jellemei között sem talál *egyetlen* olyan államférfit, aki jobban megérdemelte volna feddhetetlen jellemével az istenek pártfogását; mert azok „becsületesebb” korban éltek, Vitéz viszont a jelenkor „szennyos” világában is meg tudta őrizni szellemének mocsoktalan tisztaságát, emberi nagyságát. Olyan ő, mint a bibliai lilium a túske-bozót között.³⁴

Ezután — az újplatonikus elgondolásokra jellemző fordulattal, amely szerint a kiváló államférfiak szellemei a Tejút fénylő csillagai között a legragyogóbb csillagokként helyezkednek el³⁵ — felszólítja a Földet, tartsa körében az emberiségnek ezt a díszét, de felszólítja az eget is: ne irigyelje a Földtől ezt a férfiút, aki számunkra csillag: egyetlenegy.

A neoplatonizmus kozmikus összefüggéseket sejtető rendszerén túl — el kell ismernünk — Vitéznek, az államférfinak a dicsőítése ebben a költeményben himnikus magaslatokat érint, ahova Janusnak viszont, nagy tehetsége ellenére, csak ritkán sikerül felemelkednie. A költeményben megnyilatkozó őszinte csodálat, sőt magasztalás Vitéz államférfiúi nagysága iránt nyilván összefügg Vitéznek a bécsi tárgyalásokon 1470-ben elért diplomáciai sikereivel. Janus e sikereket nyilván teljes mértékben Vitéznek tulajdonítja, mert a tárgyalásokon részt vevő Mátyás király még csak említést sem nyer a költeményben, mintha nem is létezne. Hogy ez nem önkényes belemagyarázás a fenti versbe, arra felhozhatnánk Janus egy korábbi epigrammáját (Epigr. I. 15.), amelynek elsődleges célja szintén Vitéz János érdemeinek a kiemelése volt. Vitéz érdemeit Janus *akkor* azonban még csak úgy tudta méltatni, hogy abból

Die Wiederbelebung d. Klass. Altertums II. 299.). Ez a Stercker 1483-ban halt meg. Janusnál néhány évvel fiatalabb lehetett, s így Janus 1470-ben előlegezhette számára a jövőendő „summus poeta” megtiszteltetést, amit azonban Stercker nem váltott be.

³⁰ HUSZTI J.: Janus Pannonius. Pécs 1931. 271–272.

³¹ Vö. Vespasiano da Bisticci: Vite di uomini illustri (ABEL J.: *Analecta*. Bp. 1880. 222.): Aveva questo arcivescovo di Strigonia una fortezza, ch'era delle belle cose del mondo, fornita benissimo d'ogni cosa da difendere, ed aveva fatta murare gran parte lui, ed acconciare bellissime stanze, infra le quali aveva fatta fare una degnissima libreria, e aveva in questa fortezza tutte le sue sustanze.

³² Epigr. I. 15. De munitionibus ab archiepiscopo Strigoniensi constructis. — és: Epigr. I. 359. De tectis per Jo. archiepiscopum Strigontensem instauratis.

³³ Vergilius Eccl. VI. 11–12. Quintilius Varus dicsőítésére használja ezt a fogást:

„... nec Phoebus gratior ulla est,
Quam sibi quae Vari praescripsit pagina nomen.”

A fordulatot Janus más vonatkozásban is értékesítette, vö. Epigr. I. 239.:

„Quare tu minio suum rubenti
Summo margine nomen adnotasti.”

³⁴ Janusnál a Bibliára való utalás korábbi költészetében szinte ismeretlen. Itt szó szerint beépíti versébe a Cant. II. 2. hasonlatát:

„Sicut lilium inter spinas.”

³⁵ Vö. Cicero *Somnium Scipionis* c. 11–12. — Köztudomásúlag Cicerónak ez a műve Platon „Állam”-ának nyomán *De re publica* (Az államról) címen írt művének VI. könyveként maradt ránk, tehát a legtipikusabb „újplatonikus” mű! Az újplatonizmus és Janus kapcsolatára vö. HUSZTI: i. m. 256–58., továbbá HUSZTI J.: *Platonista törekvések Mátyás király udvarában*. Minerva, 1924–25.

Mátyás király személyét sem akarta kirekeszteni, s így — fonák módon — Vitéz „dicsőítéséből” Mátyás király dicsősége derült ki.

Érdemes ezt a Janus-verset — kétarcúsága miatt is — ebben az összefüggésben idézni (Epigr. I. 15.): De munitionibus ab archiepiscopo Strigoniensi constructis:

Pannonici dum sceptrum tenet felicia regni
Matthias clarum stirps imitata patrem,
Condidit hoc pastor Joannes nobile septum . . .

A vers felépítése jelzi, hogy itt még Mátyás király személyét nem lehet „mellőzni”, noha az erődítési munkák elvégzésének dicsősége Vitézt, az érseket illeti. 1470-ben — bár még minden csendes, a viharfelhők még nem láthatók —, a helyzet azonban Janus szemében már megváltozott: az államférfi, az egyetlen csillag már Vitéz János!

4. A Sevillai-kódex következő verse (f 55. v. közepe- 56. v. közepe) *Ad eundem ode* címen az előbbi versnek szerves folytatása tárgyi-tematikai szempontból. Ugyanahhoz a Henricus poétához van intézve, mint az előbbi — amelyben, mint láttuk, Henricusról alig esett szó, de annál több Vitéz Jánosról, felülmúlhatatlan érdemeiről, államférfiúi-emberi kiválóságáról. Ebben a versben Janus visszakanyarodik a Rajnamenti Henricus poétához, hogy néhány közhelyszerű elismerő szó után — most már sapphikus formában — a költészet csodás varázseréjéről szölgjön, felidézve az antikvitás Orpheus-mitózát — Ovidius után. Idézi azt az Orpheust, aki dalának varázseréjével és Euridike iránti szerelmével *csaknem* legyőzte a halált és az emberi — véges — sorsot jelképező Párkák kérlelhetetlenségét. Janus szerint ez a költészet, amely az emberi sors véges határaival is szembeszáll! Az ének, a költészet varázseréjének ezt a kiféjjesedését kívánja-jósolja Janus Henricusnak, az ifjú poétának, tehát azt, amit neki megvalósítani, elérni nem sikerült és most már nem is sikerülhet: mert őt „egy háborgó ország nyomorult sorsa szomorú gondokkal fonja körül, s Apolló sem engedi, hogy énekre, versekre gondoljon.” Háborgó ország? Ez már az eljövendő vihar előszele 1470 elején!

A két költemény tehát tartalmilag-tematikailag valahogy egységet képez, de a jambikus-epódikus forma a költeménypár első részében, s az ünnepélyes sapphikus forma a második részben, a tartalmi egységet megzavarja, kétfelé osztja. A költeménypár első verse lényegében Vitéz Jánosnak, az államférfinak a dicsőítése; a második tagja pedig a költészet varázsának a dicsőítése, amelytől Janus nosztalgikus fájdalommal búcsút vesz, mert őt a zavargó ország gondjai foglalják le egészen. A német Henricus poeta ebben a helyzetben csak apropó, lényegtelen alkalom, hogy Janus mindezeket elmondhassa.

Ami e két költemény — hogy úgy mondjuk — technikai kivitelezését, a kölcsönzött és felhasználott egyes motívumokat illeti, fentebb utaltunk már Vergilius VI. *Bukolikájának* 11–12. sorára, amely szerint a megéneklendő hős személyének neve a címlapon eleve biztosítja a mű sikerét. Ezt a gondolatot, amely mondhatni, Janus ars poetikájának alapelve, általánosított megfogalmazásban már korábban is megtaláljuk az Epigr. I. 95-ben. Itt Janus a Guarinóról írt panegyricusát küldi veronai olvasóinak, barátainak, azzal a megjegyzéssel, hogy ha a költemény maga esetleg nem tetszenék, a költemény *tárgya* — Guarino — mindenképpen tiszteletet (és figyelmet) érdemel:

Materiae debetur honos, si carmina femis,
Quae sonat hunc (sc. Guarinum), abs te pagina digna legi est.

Janus tehát a Vitéz Jánosról szóló vagy megírandó költeményt is — ars poetikája értelmében — eleve sikerültnek, szépnek tartja, mert maga a megéneklendő tárgy, ill. személy ezt eleve biztosítja. — Bizonyos, hogy a költemény tárgyának helyes megválasztása fontos követelmény a mű sikere szempontjából, de azért ez még nem elegendő a maradandó mű esztétikai sikeréhez.

Az *Ódában* (4. sz.) Janus azt a fordulatot, hogy „a költő ajkát Hippokrené forrásának a vize öntözte”, több latin költőnél (Ovid. *Amor.* III. 9. 25–26.; *Propert.* III. 2. 51. stb.) megtalálhatta; továbbá, hogy versei csak annyit érnek, hogy a papírba, amelyre írta őket, borsot és tömjént csomagoljanak — Horatius *Leveleiből* kölcsönözte (Ep. II. 1. 269–270.), amely helyet aztán Martialis is felhasználta. Az Orpheus költészetéről és Euridike szerelméről mondottakat tartalmilag Ovidius *Metamorphosésében* (*Metam.* XI. 92–93.) találta, továbbá szintén Ovidiusra vezet vissza az a hely, hogy az életfonalat fonó Párkák — szokásuk ellenére — felbontják a fonalat és újra fonják azt (Ovid. *Fasti* VI. 757.). Szintén Ovidius meséli, hogy Orpheus lantja — a költő megölése után — siralmas hangokat adott, amint úszott a vizen (Ovid. *Metam.* XI. 51.); a költeményben említett Musaeus mitikus költő, a monda szerint Orpheus tanítványa, akinek a nevéhez az antikvitás egy sereg költeményt fűzött. A Múzsák helikoni barlangjáról több antik költő, közöttük Horatius, Claudianus stb. szól, akiket itt Janus követ.

Ennyi minta és paralel hely felhasználása ellenére Janus ezekben a versekben eredetit alkotott.

Nyelvi és metrikai szempontból a verssorok olyan könnyedén folynak, mintha Janus leggyakrabban használt formái közé tartoznának.

Nyelvi szempontból érdekes problémát vet fel az Óda 37–38. sora:

viden ut Citheron
grande responset.

E nyelvi fordulat klasszikus mintája Horatius Carm. I. 9. 1–4.:

Vides ut alta stet nive candidum
Soracte nec iam sustineant onus
Silvae laborantes geluque
Flumina constitent acuto.

Vagyis a függő kérdő mellékmondatban hasonló kontextusban a klasszikus latin grammatika coniunctivusban álló állítmányt kíván. Am ezzel szemben Janusnak a *Pro pacanda Italia* c. versében, Telekinél a bécsi 3247. sz. kódexe szerinti kiadásában végig indicativus áll a grammatikai szempontból azonos helyen: Pro pac. Italia 187–189:

.....viden' ut coniurat in arma
Omne genus? viden' ut saevum mare, terra minatur
Infelixque suos nutrix formidat alumnos.

Ehhez Teleki a kritikai apparátusban p. 226. felsorolja az alábbi variánsokat: Vulg. v. 288. *minetur*; v. 289. *formidet*. Ez annyit jelent, hogy a Bécsi Kódex szövegében indicativus áll, amit — nyilván a kiadók — a grammatikailag „helyes” *coni-^a*ra javítottak ki. Amde Ábel Jenő a müncheni Cod. Lat. 5395-ből a fenti helyhez kijegyzett szövegvariánsokhoz (Anal. p. 23.) az alábbi megjegyzést fűzi: v. 287. *coniuret*; v. 288. *viden ut* hiányzik; *scevum*; *minetur* helyett Teleki coniecturája *minatur*; v. 289. *infelix quia*; *formidat*(!). A fenti helyhez tehát a Münchener Kódex szövegvariánsai legalább is ellentmondanak egymásnak. — A Sevillai-kódexben mindenesetre a megfelelő helyen a grammatikai szempontból helyes v. 288. *minetur* áll. Ennek alapján az Óda 38. sorának a kézirati *responset* alakját *responset*-re javítottam, mivel az Eranemosban is az alábbi fordulat található: Eran. 47–48.:

.....viden ut mihi nubila frontem
Atra premant, rorentque sinus pennaeeque madescant
..... nimboque gravetur.

A Sevillai-kódex 69 v.—70 v.-n találjuk: Titus Vespasianus Strozzának, Janus költőtársának versét: *In Mundum Sartorem Veronensem pinguissimum per Titum Strozam*. Bár ez nem Janus verse, ama szoros kapcsolat miatt, ami Janus és Strozza között fennállott (lásd a költői verseny elégiáit Teleki: Eleg. II. 5—II. 10.), közlöm Strozza maró gorombaságú versét — mivel a nálunk hozzáférhető Strozza-kiadások vallomása szerint⁹⁶ ez is kiadatlan, s maró hangja Janus epigrammaiban sem ismeretlen.
f. 69/b.—70.

In Mundum Sartorem Veronensem pinguissimum per Titum Strozam

Munde, vir et sartor totius pessime mundi,
Qui nomen foedis moribus impar habes,
Que tibi damna precer? quibus in te versibus utar
Ob ruditer factam, perfide, diploidem?
f. 70. 5 Si sic cuncta paras, si sic et cetera sarcis:
Es merito dignus, quem mala multa premant.
Dignus es ample, leves quem culcitra iactet in auras,
Qui furcam collo per fora tota geras.
Nunc tibi, ne possis iniustos querere census,
10 Lumina per proprias effodiantur acus!
Detruncata cadat funesto dextera ferro,
Sanguine letifero viscera mixta fluant!
Et qui per duplices venter tibi prominet ulnas,
Rumpatur vitio ponderis ipse sui!

⁹⁶ Strozzeae poetae (pater et filius) poemata 1510.

5. A kódex 70 r. lapján következik egy eddig ismeretlen Janus vers: *Janus Martino Philettico Salutem* címmel. A költemény címzettje eddig sem volt ismeretlen a Janus-irodalomban. Janus ellene írja az Epigr. I. 125. maró hangú epigrammáját, *In Philiticum* címmel. Neve több változatban fordul elő: Martinus Philetticus, Phileticus; olaszosan Martino da Filettino. Janus iskolatársa volt Guarino iskolájában.³⁷ Később nagyon szorgalmas íróvá lett. „Iskolamesteri tevékenységén kívül dialógusokat, szónoklatokat, költeményeket írt, görögből fordított és antik írókat fordított” — mondja róla Huszti.³⁸ A most előkerült epigramma több szempontból kiegészíti azt a képet, amit Janus az Epigr. I. 125-ben „rajzolt” róla. Az Epigr. I. 125. szerint Filettino szeretett volna dicsekedni — még Guarino iskolájában — szüleinek nemes származásával, talán éppen Janus előtt, s talán Janus „barbár” vagy alacsony származását emlegetve-ócsárolva. De Janus sem maradt adós. Az Epigr. I. 125-ben a hengegő Filettinót mőresre tanítva azt mondja: „mindnyájan tudjuk, mily nemes származásúak voltak szüleid: Az anyád könyökébe törülte az orrát”; az apád pedig „csak ünnepnap köpött a földre!”³⁹ Az epigramma teljes megértéséhez szükséges tudnunk, hogy a Suetonius-féle *Vita Horati*-ban található az a nem éppen hízelgő megállapítást Horatius apjának a származására vonatkozólag, hogy Horatius apja: „könyökébe törülte az arcát”, ami itt azt akarja jelenteni, hogy Horatius apja egykor rabszolga volt, mert ez a mozdulat a nehéz rabszolgamunka jellemző mozdulata.⁴⁰ Ezt a helyet alkalmazza Janus Filettino anyjára, ami ez epigrammában annyit jelenthet, hogy Filettino anyja a cselédek között is a legnehezebb, legalantasabb munkát végezte. Filettino apjának alacsony származására viszont — Janus szerint — az mutat rá, „hogy csak ünnepnap köpött a földre”. Ez — úgy látszik — magyar eredetű szólás-mondás az alacsony — szolgai — származás jelölésére, amelynek eredetére Geréb László Janus verseinek a fordításához adott megjegyzése világít rá. Eszerint a Felsőcsernányi Bod Péter: *Szent Hilarius, vagy szívet vidámitó, elmét élesítő, kegyességre serkentő, rövid kérdésekbe és feleletekbe foglalt dolgok* . . . Szeben, 1760. c. művében ugyanezt a „jellemzést” találjuk: „kik azok az emberek, akik csak ünnepnapokon pöknek a földre? Az ásóok, cséplők, kapáló munkás emberek, egyéb napokon a markukba pöknek, csak ünnepnapokon a földre.”⁴¹

Huszti szerint a fenti epigrammából „nem lehet a két humanista állandóbb feszült viszonyára következtetni”.⁴² A Sevillai-kódex eddig ismeretlen verse azonban arra mutat, hogy a csipkelődés a két Guarino-tanítvány között más alkalmakkal is folytatódott, s jellemző, hogy Janus a konviktusi életben gyakran előforduló, de jelentéktelen összekoccanást, ill. gyanúsítást — mely szerint Janus megette volna Filettino fűgét — Janus ebben az epigrammában szintén a „nemes származásra” való hivatkozással — tehát egy újabb csípéssel — hárítja el, mondván: „Nemes férfiakhoz nem illik az evésben (hogy ti. kinek-kinek a hasa mennyit tud befogadni) versenyre kelni és győzni.”

Ebben az epigrammában egyébként figyelemre méltó, hogy Janus a versengésre, a viadalra való kihívást a törököknél szokásos és a magyaroknál is ismeretes⁴³ „lándzsa küldéssel” érzékelteti. Ez ismét egy specifikusan magyar szín Janus versében.

Így a Sevillai-kódex új epigrammája teljesebbé teszi ismereteinket a Guarino-iskolában együtt élő tanulók életéről, és kisebb-nagyobb — de Janus magatartására mindenképp jellemző — összetűzéseiről. Feltétlenül jellemző azonban, hogy az ifjú Janusban a „nemes származással” való büszkélkedés már ekkor milyen ellenérzést váltott ki.

A származással való büszkélkedés értelmetlen és nevetséges voltát emeli ki Janus — többek között — abban a levelében is, amelyet Homérosz-fordításának kíséretében s annak mintegy előszavaként intézett Galeotto Marzióhoz. Ezt a fordítást Janus sokkal később, már Magyarországon, magas egyházi és világi hivatalok nyűgei között készítette,⁴⁴ s fordítása az

³⁷ HUSZTI: i. m. 140.

³⁸ HUSZTI: i. h. Vö. még: R. SABBADINI: *Vita di Guarino*. 158. — Ua.: *Epistolario di Guarino* III. 474.; továbbá B. PECCI: *Contributo per la storia degli umanisti del Lazio*. (Arch. della r. soc. rom. storia patria XIII. 1890. 468—526.)

³⁹ Tel. Epigr. I. 125.:

Ne nilium turneas, Philitice; novimus omnes,
Qua tibi sit geminus nobilitate parens.
Altera nam cubito nares emungit, at alter
Non sputit in terram, sit nisi festa dies.

⁴⁰ Az más kérdés, hogy ez Horatius apjára sem volt igaz, hanem a valóban rabszolgától született Bion (i. e. III. sz.) görög szatíraíró életrajzából kölcsönözte és alkalmazta Horatius apjára Suetonius.

⁴¹ Vö. KARDÓS Tibor: *Janus Pannonius versei*. Bp. 1972. 260.

⁴² HUSZTI: i. h.

⁴³ Vö. TAKÁTS Sándor: *Török—magyar bajviadalok*.

⁴⁴ Vö. TELEKI: II. 75. (Epist. ad Galeottum): (a fordítást) eo libentius feci, ut hoc uno compendio tam Graecas litteras, quam versificandi usum, longo tandem postliminio repererem; quarum duarum rerum ab ineunte, ut nosti, pueritia semper fueram studiosus, sed iam pridem ambas aequae intermiseram, cum aliis occupationibus districtus, tum quod in hac nostra barbaria nec librorum copia dabatur, nec qui excitare studium posset, usquam applaudebat auditor.

Ilias VI. énekének ama nevezetes sorait tartalmazza, amelyekben Diomedesnek és Glaucosnak a csatamezőn való találkozásáról és fegyvereiknek kicseréléséről van szó (II. VI. 119–236.). Glaucos ahelyett, hogy nemzetségével dicsekedne, szerényen a hulló falevélhez hasonlítja az embert: Janus fordításában (Teleki I. p. 233.):

Quid genus exquiris, sate sanguine Tydeos alti?
 Quale genus foliis, tale et mortalibus aegris.
 Nam folia haec rapiens sternit notus; illa comantes
 Producunt silvae frondosi tempore veris.
 Haud aliter suboles viget nunc haec, nunc illa virorum.

Ehhez a homéroszi helyhez Janus az alábbi megjegyzéseket fűzte a Galeottóhoz intézett levélben (Teleki II. 76.): „(Ebben az Ilias-részletben) semmi nem annyira nevezetes, mint az ember nemesi származásának az a jellemző kigúnyolása, amikor az (emberi) családja kizöldül, de pusztulásra ítélt új hajtása igen találó módon a növények hulló lombjához van hasonlítva, úgyhogy a halandók joggal felhagyhatnak *barbár gögjükben* őseik dicsőségével kérkedni, ha meggondolják, hogy származásuk mennyire hasonló a tavasz közepén fakadó s az ősz elején lehulló falevelekhez.”⁴⁵

Mindezek a dokumentumok arra mutatnak, hogy Janus — úgy látszik — már otthoni környezetéből vitte magával az ellenszenvet mindazokkal szemben, akik született nemességükkel, nemzetségük régiségével kérkedtek. Ez a magatartása akkor is megmaradt a fenti megnyilatkozás szerint, amikor ő maga már magas országos tisztségekbe emelkedett. De mutatja azt is, hogy a maga családja sem dicsekedhetett, legfeljebb csak szerény, köznemesi eredettel, vagy talán még azzal sem. A most előkerült epigramma a származására büszke Phileticusszal kapcsolatban újabb dokumentum Janus „népi” gyökereihez, de mindenesetre előítéletektől mentes ember- és társadalomszemléletére.

6. Janus Homérosz-fordításai

Ezek a gondolatok egyébként átvezetnek bennünket a Sevillai-kódex egy újabb meglepetéséhez. A kódex f. 105. rectóján ugyanis díszes iniciáléval (cím nélkül) kezdődik egy szöveg „*Ferte animis et adhuc durate in tempus, amici*” kezdettel, amit Horváth Mária (a szöveg nehezen olvashatósága és kuszáltsága miatt — a lap ugyanis erősen penészfoltos —) prózai szövegnek nézett.⁴⁶ A szövegről azonban a pontosabb vizsgálat kiderítette, hogy Janus eddig ismeretlen Homérosz-fordításáról van szó. Homérosz Iliásza II. 299–330. sorának latin fordítását találjuk itt, amelynek *Vaticinium Calchantis vatis de excidio Troiae* címet adhatnánk.

Fentebb már említettem, hogy e Homérosz-fordítás előtt a f. 96. r.–f. 104.-v. lapokon a kódexbe egy beékelt, idegen anyag található, más kéz írásával, továbbá, hogy ez a beékelt anyag Janus Homérosz-fordításának két részletét elválasztja egymástól. Az eddig ismert homéroszi részletet (*Diomedis et Glauci congressus*-Hom. II. VI. 129. kiadva: Teleki, I. p. 231–238.) a Sevillai-kódexben is megtaláljuk a f. 93. v.–95. v.-n. Hosszú ideig vita tárgyát képezte, mikor készítette Janus a Diomedes és Glaucus-jelenet (Hom.: II. VI. 119–199.) fordítását. Huszti József a Janusról írt monográfiájában úgy vélekedik, hogy „valószínűleg nem sokkal a követség (ti. Janus 1465-ben tett római követjárása) után keletkezett a Galeottónak ajánlott fordításrészlet Homérosz Iliászából”.⁴⁷

Husztinak ezt a nézetét a Sevillai-kódex 95. versőjén a Diomedes és Glaucus történet végén található dátum nem igazolja. Eszerint a Homérosz-részlet fordítása a Galeottóhoz intézett levéllel együtt⁴⁸ 1460. június idusán készült.⁴⁹ Így a vitában Juhász Lászlónak lett igaza, annak ellenére, hogy nézetének igazolására semmit nem tudott felhozni⁵⁰ azon kívül, hogy

⁴⁵ TELEKI: II. 76.: Verum, mea quidem sententia, iam nihil aeque praeclarum, quam moralissima illa humanae nobilitatis sigillatio, ubi peritura terreni stemmatis viriditas caducis silvarum frondibus aptissime comparatur, ut iam merito desinant mortales *barbarico fastu* maiorum gloriam iactitare, cum prosapiam suam medio vere nascentibus, et primo autumo defluxuris arborum foliis quam simillimam esse cogitaverint.

⁴⁶ HORVÁTH M.: Híradás... FK 1971. 127. = Vorbericht... Acta Linguist. 1972. (22) 100.

⁴⁷ HUSZTI: I. m. 250.

⁴⁸ Kiadta TELEKI id. kiad. II. 74–77.

⁴⁹ Vö. HORVÁTH M.: Híradás... FK 1971. 126. = Vorbericht... i. m. p. 99.

⁵⁰ Ladislaus JUHÁSZ: De Jano Pannonio interprete Graecorum. Szegedini, 1928. 20.: Verisimile est eodem tempore iam episcopum (sc. Janum) plus centum versibus ex Iliadis sexto libro Latine interpretatum esse. Quam interpretationem Galeotto Martio amico dedicat... — Juhász okoskodásának kiindulópontja az, hogy Janus 1467-ben a Mátyás királynak dedikált *De dictis regum et imperatorum* című Plutarkhosz fordítása előszavában azt mondja, hogy már hét éve nem foglalkozott a görög irodalommal. (Vö. ÁBEL J.: Anal. 31.: septenarii iam intermissione graecorum litterarum et alioquin tuenum notitiam funditus amississem, tamen convertere destinavi... — Hogy azonban ez a nyilatkozat szó szerint kell-e értenünk, az kérdéses, mivel Janus több, 1460–67 között írt levelében a görögrel való intenzív foglalkozásáról, sőt kész fordításokról is megemlékezik. Janus tehát itt ellentmond önmagának is: Az 1462-ben Galeottóhoz intézett levelében — amely tele van latinra fordított verses Homérosz-idézetekkel — Galeottótól Homérosz-komentárokat kér (Opusc. II. 91.); az 1465 után ugyancsak Galeottóhoz írt levelében pedig azt mondja indulatosan: Nemo iam vestrum a me carmen expectet; nemo solutum orationem desideret; nemo translationes, quas institueram et iam habebam in manibus, requirat... (Opusc. II. 99.).

a Plutarkhosz-fordításokat tartalmazó Lipcsei Kódex (Cod. Lips. Senat. Aep. I. 98.) ezt a Homérosz-fordítást is tartalmazza. A Sevillai-kódexben feltüntetett 1460-as dátum mindenestre súlyosan esik latba, és hitelét aligha lehet kétségbe vonni.

E kérdéssel kissé részletesebben kellett foglalkoznunk a kódexben található másik Homérosz-fordításra való tekintettel is. Ez a Homérosz-részlet a közbeékelte idegen részek után következik a kódex 105. versóján díszes iniciáléval, de cím nélkül, s Homérosz Illiászának II. 299–330. részletét tartalmazza. A fordítás eléggé szöveghű, bár néhány helyen a metrikai kényszer miatt kissé erőltetett. Pl. a 307. sor második felében *ὄθεν ἔξεν ἀγλαὸν ὄδω*, e fél sort úgy adja vissza: *caput unde liquentibus undis*, ahol a *caput* nyilván „forrás” jelentésben áll. Alább meg nem tud helyet szorítani az *octo* szónak, s így a *nyolc* verébfióka helyett csak *verébfiákat* mond, *melyeket az anyamadar kilencedikként melenget*. Ezek bizony zökkenők a fordításban, és még több is van belőlük, metrikai is.

Ezek alapján e Homérosz-fordítást is Janus korai kísérletének kell tartanunk.

7. A f. 105. versőn egy hatsoros, cím nélküli vers olvasható, amely szellemességével valóban Janusra vall. Ugyanis miközben egy vödör víz tükrében vizsgálja egy téli estén az égbolt csillagait egy közelebből nem ismert Máté, hirtelen tűz támad, s a víz tükrén úgy látszik, mintha az ég borult volna lángba. Janus ehhez a jelenséghez két megállapítást fűz: 1. Az istenek nem engedik kifürkészni titkaikat; 2. a költők találták ki Phaeton meséjét, aki a mítosz szerint a Nap szekerét hajtva lángba borította a világot.

Hogy a csillagvizsgálóról elmondott tüzestényleg megtörtént-e vagy sem, adatok hiányában nem dönthető el. De meg is történhetett, mégpedig Vitéz János környezetében, akár váradi püspök korában, akár esztergomi érsekké történt kinevezése (1465.) után. Vitéz János ugyanis nemcsak érdeklődött a csillagászat kérdései iránt,⁵¹ hanem már nagyváradi püspök korában kapcsolatot teremtett a kor neves csillagászaival, Ilkusch Mártonnal és Joh. Regiomontanussal, aki elkészítette Vitéz számára a nevezetes csillagászati művet *Tabulae directionum projectionumque Varadienses* címmel.⁵² Ez a mű arra mutat, hogy megírására a megbízást Vitéz még nagyváradi püspök korában adta Regiomontanusnak, és a mű úgy van felépítve, hogy az első „directio”, azaz az első délkelet Nagyváradon halad keresztül, és ehhez igazodik az egész csillagászati rendszer! Egyébként mind Ilkusch Márton, mind Regiomontanus a Vitéztől felállított és megszervezett pozsonyi egyetemen, majd pedig a Mátyás király által szervezett budai egyetemen is tanított.⁵³

Ilyen körülmények között a Janus fenti epigrammájában említett tűz, amely a vödör víz tükrében lángbaborította az égboltot egy ilyen csillagászati megfigyelés alkalmával — nagyon is megeshetett. Janusnak az esethez fűzött gúnyos megjegyzése szintén nem előzmény nélküli és a Phaeton mítosszal kapcsolatos. A mítosz itáliai változata szerint Phaeton katasztrófális égi kocsikázásának Jupiter vetett véget azzal, hogy villámával halálra sújtotta. A szerencsétlen ifjú állítólag a felső-itáliai Pó vidékén zuhant a földre, ahol nővérei, a nimfák keservesen megsiratták. A nimfa nővérek — folytatja a mítosz — keservükben nyárfákká (pópulus) változtak, könnyeik meg gyantává, ill. borostyánkővé váltak.⁵⁴

A mítoszt Ovidiuson kívül többen is feldolgozták, s Janus valósággal kikel magából e költői hazudozások ellen az Epigr. I. 187-ben:

Populus non producere electrum: a nyárfák nem teremnek borostyánkövet:

Költők, annyira átlátszón mire jó hazudozni?

Phoebus gyűlöli ezt, és a valót szereti.

Ám ti, ahányan vagytok, kórusban kiabáltok:

„Zöldel a Pó partján egy üde nyárfaliget,

Olvadt érc-szerű mézgát izzadnak ki a fák ott,

S gyöngyszemmé merevül sorra a sok kicsi csepp.”

Íme a Pó! Meg a Nap-nővérek berke, a híres!

Hát a borostyánkő? Láttatok-e, latrok, ilyet?

(Csorba Győző fordítása)

Janus a költészetben is az igazságot szereti!

8. A Sevillai-kódex 105. versóján — néhány üresen hagyott sor után két darab 2–2 soros epigramma következik cím nélkül Mátyás király egyik hadjáratával kapcsolatos technikai

⁵¹ FRAKNÓI Vilmos: Vitéz János élete. Bp.; Továbbá: ÁBEL Jenő: Egyetemünk a középkorban. Bp., 1881. 66. — SZATHMÁRY László: Az asztrológia, alkémia és misztika Mátyás király udvarában. Mátyás király emlékkönyv. szerk. LUKINICH I. Bp. é. n. 413–452.

⁵² A *Tabulae directionum* Vitézhez intézett ajánlásából, Regiomontanustól (ÁBEL: Anal. 170.): ... mihi imprimis id mandati dedisti, ut tabulas quasdam directionum componerem, quae et usu faciles et indicibus utiles essent ... Vale, praesulum decus.

⁵³ ÁBEL J.: Egyetemünk a középkorban. Bp. 1881. 41.

⁵⁴ Vö. Ovid.: *Metam.* II. 170–340. (Phaethontíades)

bravúrjáról: széles utat épített ki ott, ahol eddig a gyalogos ember is alig közlekedhetett. A két disztichon közül az első eddig is ismeretes volt (kiadva: Teleki, Epigr. I. 380.), a másik két sor azonban csak a Sevillai-kódexből ismert. Kérdés, mikor írhatta ezeket Janus? A két epigramma nyilván Mátyás király 1467. évi erdélyi hadjáratával kapcsolatos. E hadjárat elbeszélésekor Bonfini is kiemeli, hogy Erdély Magyarország felől a magas hegyek és a szűk hágók következtében szinte hozzáférhetetlen: „a vidék az ellenség számára hozzáférhetetlen, ha a tartomány (ti. Erdély) lakói a hegyzorosokat őrzik, mindenfelől őrséget helyezve el rajtuk . . . , mert az egész tartományt összefüggő hegylánc veszi körül! Az igen szűk, könnyen eltorlaszolható átjárók a kocsikat egyenként is alig engedik át”.⁵⁵ Bonfini prózai szövege itt szinte érintkezik Janus két epigrammájának szövegével!

A hadjáratot, amelyben eszerint Janus is részt vett, Mátyás győzelemmel fejezte be. Janus több epigrammájában is beszámol az erdélyi lázadásról (Epigr. I. 57.), majd az erdélyi és moldvai győzelemről (Ep. I. 8.), sőt a harcban zsákmányolt hadizászlókról is (Epigr. I. 10.), amelyeket Mátyás a budavári Boldogasszony templomában helyezett el.

9. A kódex sorrendjében a 107. v. lapon a kódex második nagy meglepetése következik: (Pseudo-) Demozthenész Epitaphiosának latin fordítása. Ezt azonban a szövegközlés egysége miatt a versek után veszem tárgyalás alá. Így tehát a következő eddig ismeretlen vers a 115. r. lapon *Fratri Timotheo Janus Salutem* címmel, 18 sor terjedelemben következik, amelynek címzettje nem azonosítható, mivel Janus ezt az (ál-?) nevet nagyon sok epigrammájában szerepelteti. — Formája szerint költői levél, amelyben egy szerzetes barátunk arról számol be, hogy nem tudott megbirkózni azzal a feladattal, amit a barát rábízott; hogy ti. mondja meg Janus, vajon a papok, akik a népek a vallás törvényeit hirdetik, önmaguk elég jártasak-e a szent tudományban s követik-e a vallás parancsait. Janus nyilván nem akar e kérdésekre egyenesen válaszolni, mert akkor nyilván nemet kellene mondania. Janus ezért „udvariasan kitér a nehéz válasz elől”. Am ismervén Janus szókimondását az a gyanú támad bennünk, hogy egyáltalán nem neki feladott kérdésről van itt szó, amire neki kellene feleletet adnia, hanem ellenkezőleg: ő maga veti fel ezeket a kérdéseket, s a kérdések egyúttal válaszok is, kb. ilyen formában: a néppel foglalkozó alsó papság, amely „hirdeti a népek az ígét” (*Praeco venerande* — tulajdonképpen kikialtó!), tanulatlan is, meg élete sem példamutató. Ha azonban ezt így egyenesen mondaná el, nem volna benne semmi epigrammatikus él és szellem. Így azonban talán egyik legszellemesebb epigrammája Janusnak a számos, többször goromba antiklerikális epigramma között. Így természetesen a címben említett Timotheus is eleve fiktív név, ill. „beszélő” név: gör. *τιμωσις* + *θεός* = istentisztező. A vers éppen nehezen érthetősége miatt eléggé súlyos szövegromlást mutat, amit talán konjektúránknak sikerült bizonyos mértékig helyrehozni. A vers 14. sorában így is nagyon szokatlan a *facit*-nak *convenit*, *par est* értelemben való használata ugyanúgy, ahogyan a 17. sorban a *valere* igének *fortis esse* értelmében való használata. Viszont igen hangulatosan használja fel a Vergiliustól (Verg.: Aen. I. 224.) kölcsönzött *velivola* („vitorlaszárnyú”) jelzőt a *ratis* „hajó, tutaj” mellett.

10. A kódex 116. r. lapján található *Johannes ad Bartholomeum Melcium Mediolanensem* című költeménynek igen érdekes a történelmi-irodalmi háttere. — A vers maga a humanista irodalomban nagyon gyakori enkomiasztikus, dicsőítő vers, amely szerint a költőtárs akár Apollóval is kiállná a versenyt, vagy legalábbis — ahogy itt Janus versében — a költőtárs egy második Homérosz vagy Hésziodosz. A milánói Bartholomaeus Melcius e túlzó dicséreteket egy, a milánói herceg, Francesco Sforza (1450–1466) haditetteit megénekelő költeménye miatt kapta Janustól. A Janus-versből kiténik, hogy Janus nem is olvasta a szóban forgó művet, hanem csak úgy *hallott* róla, viszont tény, hogy a „sárkányszülte” (a Sforzák címerében is ez a sárkány szerepel) Sforzák valódi, csak a „renaissance” korban lehetséges, ragyogó pályafutása Janus magát is szinte kezdettől fogva érdekelte, mint költői téma. Már a szinte gyermekfejjel Titus Vespasianus Strozzával, az akkor már neves költővel lefolytatott költői versenyében, mint hálás témát ajánlja Strozzának — a szerelmi témák helyett — Francesco Sforza, az egykori zsoldosvezér, de 1450-től már Milano uralkodója — történetének költői feldolgozását.⁵⁶

Az 1452 elején írt és III. Frigyes császárhoz intézett *Pro pacanda Italia* c. művében szintén kiemeli Francesco Sforzának, a velenceiek ellen hadat viselő vezérnek a személyét.⁵⁷

⁵⁵ BONFINI: Rer. Hungaricarum Decades. Dec. IV. lib. I. 151–154.: „locum esse hostibus inaccessibilem, si provinciales montium fauces impositis ubique presidiiis asservarent; nam . . . provincia . . . continuis lugis universa cingitur. Aditus angustissimi et qui facile obstrui queant, currus vix singillatim admittunt.”

⁵⁶ Janus, Eleg.: II. 8., 188. — Vö. HUSZTI J.: i. m. 77.

⁵⁷ Pro pacanda Italia 290. sorától:

Hinc Genuense solum popularibus aestuat armis,
Seditiosa suos pavet inde Bononia cives.
Hinc Florentinas muris in stare phalanges
Sena tremat, Venetos hinc terret Sfortius heros.

A Velence és Milánó között folyó háborúskodások említése során a szintén korai keletkezési Marcellus-panegyricusban szintén megkülönböztetett hangon szól Francesco Sforzáról.⁵⁹ Sőt az 1464-ben írt I. 8. elégiában már Mátyás király szájába adott nyilatkozattal dicsőíti Francesco Sforzát, akkor már Milánó „renaissance”-fejedelmét:⁶⁰

Est qui te placida, Ferrara, pace gubernat,
Est qui te forti, Mantua, Marte regit.
Multi praeterea clari virtute, sed omnes
Supra, Sfortiades nobile nomen habet.

A Guarino-panegyricusban — ennek nyilván az 1469-ben elkészült átdolgozásában — a Guarinót magasztaló kortársak között megemlíti Janus Francesco Filelfót is, akinek legnagyobb érdemét abban látja:⁶⁰

Hódol Vittorino előttd s büszke Filelfo,
Aki minap zengé meg a Sforzák hősi csatáit.

(Hegedűs István ford.)

A Sforzák udvari költője, Filelfo 1463-ban adta ki az eredetileg 24 énekre tervezett *Sfortias* első nyolc könyvét,⁶¹ amelyet az akkor (1464.) Páduában tanító Galeotto Marzio két invectívájában kíméletlenül megkritizált.⁶²

Mindez csak fokozta Janus érdeklődését is a milánói Sforzák iránt, s amikor valami módon értesült arról, hogy Bartholomaeus Melcius is írt egy a Sforzákat dicsőítő verset, a még két-ségtelenül fiatal poétát mértéktelen dicséretekkel halmozza el.

A Melciusos fontos szerepet vittek Milánó politikai és kulturális életében, s a Sforzák hű embereinek bizonyultak. Bartholomaeus Galeazzo Maria Sforzának (1444–1476) ajánlotta az apáról, Francesco Sforzáról (1401–1466) írt (kiadatlan) költeményét, amelyet nyilván 1466 után, tehát leginkább Galeazzo Maria Sforza uralomra kerülése első időszakában írhattott.⁶³

Mindezen adatok alapján Janus a fenti verset 1466 után írhatta. Ami a költeményt illeti, sajnos a 13. sor gyógyíthatatlanul megromlott. Az utolsó négy sort lényegében Hésziodosz *Theogoniájának* bevezetéséből kölcsönözte Janus. A 14. sor viszont szinte szó szerinti megismétlése a Teleki kiadás Epigr. II. 20. verse 10. sorának:
A kiadatlan vers 14. sora:

Hippocreneo labra rigasse lacu;

Epigr, II. 20. 10.:

Nec sunt Aonio labra rigata lacu.

Egyébként éppen a Teleki kiadás fenti verse, Epigr. II. 20. *Cuidam ardua suadenti* címmel a Sevillai-kódexben is megvan (f. 116. v.) *Responsio Johannis ad quendam nimis ardua sibi suadentem* címmel, amelyről Horváth M. a kódexről írt ismertetésében — elnézésből — azt gondolta, hogy még kiadatlan.⁶⁴

⁵⁹ Paneg. Marcelli, 635–639.:

Nec minor Adriacos tutandi cura Quirites
Exacuit regni. Socio sibi foedere patrem
Jungunt Eugenium, nec non te, Sfortia proles,
Cui servit Picens ager, coniurat in unum
Arnus, et extremi Genuae discordis alumni.

⁶⁰ Eleg. I. 8., 145–149.

⁶¹ Guarino paneg. v. 795–796.:

Te Victorinus veneratur, et ipse Philelfus,
Sfortia qui laetis cecinit modo praelia nervis.

⁶² G. VOIGT.: Die Wiederbelebung des Klassischen Altertums Berlin. 1893. I. 525.

⁶³ Az invectívákat kiadta L. JUHÁSZ: Galeottus Martius: Invectivae in Franciscum Philelphum. (Bibliotheca Script. Medii Recentisque Aevorum) Leipzig, 1932.

⁶⁴ Melcius az ajánlásban „semper Auguste noster”-nek nevezi Galeazzo Maria-t, ami arra mutat, hogy már ő Milano ura, az uralmat megszerző apa, Francesco Sforza halála után. (Ezt az adatot Melcius művének facsimiléjéből vettem, amely az alábbi műben található: Storia di Milano. Fondazione Treccani degli Alfieri per la storia di Milano. Milano, 1955. Volume 7. parte IV. 560.; ahol Melcius művének első lapja facsimilében van közölve a következő felirattal: Pagina iniziale del poema del Melzi. (Parigi, Biblioteca Nazionale, cod. lat. 8386. c. l. — A Melzi családra vonatkozó adatokat Vermes Stefániának köszönöm.)

⁶⁵ HORVÁTH M.: Híradás... (FK 1971. 128) — Vorbericht... (Acta Linguist. Acad. Scient. Hung. Tom. 22. 1972. p. 102.) — Ezt a verset először Sambucus adta ki az 1569. évi kiadásában (p. 126.) — nem

A kódex 116. versóján áll Janus költőtársának és az egykori Guarino-tanítványának, Titus Vespasianus Strozzá-nak Guarinóra írt sirverse. Minthogy csak XVI. századi kiadványokban található, itt közlöm:

Epitaphion Guarini per Titum

Hic veneranda tegit magni lapis ossa Guarini.
Utraque lingua suo mereat orba patre.
Hoc Verona decus terris dedit, abstulit etas
Longior: Ad superos mens pia fecit iter.

A kódex 117. r. lapján ismét egy nem Janustól származó vers következik, *Garázda Pétertől*, Janus rokonától, akitől eddig egyetlen vers sem volt ismeretes. A kódex lapja — sajnos — nagyon penészes és a sorok vége letöredezett. A vers címzettje, Énekes Miklós, máshonnan nem ismeretes.

Petrus Garazda

Nicolai Cantoris <laudes>

Candida cresce domus, dominumque <tuere memento,>
Sospite quo nobis numina leta <fiunt.>
Sic tibi perpetuo liceat splendescere v<irt>u(s),
Sub pedibus sic sint cetera tecta tuis,
5 Sic tua vitales aspirant culmina venti,
Fulmine sic nunquam decutiare Jovis.

A kódexnek ugyanezen a lapján (117. r.) következik *Epitaphion Georgii Bako per Johannem episcopum Quinqueecclesiarum* címen, egy 8 soros vers, amely a Teleki-féle kiadásban is megvan, de más címen:⁶⁵ *Epitaphium Georgii More* (Tel. Epigr. I. 372.). A szöveg azonos Teleki szövegével; a *More-Bako* névvariáns oka egyelőre ismeretlen.

11. A kódex 117. r. lapján van a kötet utolsó, 4 soros epigrammája *Rome* (Rómában) címmel. Ez a rövid vers egyike a társadalomkritikus Janus legsikerültebb epigrammáinak.

Ismeretes, hogy Janus itáliai tanulmányainak a befejeztével, 1458-ban, mielőtt végleg hazatért volna, körutazást tett Itáliában, s ennek során Rómába is ellátogatott. Ennek a látogatásnak az emléke az Epigr. I. 324. A romok láttán meghihletődött borongással idézi vissza Janus ebben a versében a régi Rómát. (Közben néhány nyelvi fordulatot és lírai motívumot Horatius Carm. I. 27-ből is felhasznál a vers második felében.) Elérzékenyült szemlélődése közben „könnyes szemmel” — *udo lumine* — azon mereng, milyen is lehetett az egykori antik Róma.

tudni, milyen kéziratból. — Kiadásában a verscím mellé az 1469-es évszám került (amit kritikai jegyzetben TELEKI is hoz: Jani P. opera I. p. 636.). Ezt a verset, amelyben Janus a „nagy vezérek fényes tetteinek” megéneklése elől tér ki, aligha írhatta Janus 1469-ben, azaz túljutva költői pályafutásának delelőjén. A felszólitás elől ugyanis az 1469-ben 36 éves költő bizonyára nem tért volna ki ezzel a megokolással: (Tel. Epigr. II. 20. vs. 15–16.):

Postmodo maturis fuero cum doctior annis,
Si potero, monitus forte subibo tuos.

Ellenben a már kiadott szöveg pontosabb vizsgálata és a Sevillai-kódex nyújtotta szövegvariánsok mérlegelése alapján nagyon valószínű, hogy Janus még azt tervezgette, hogy maga is a „sárkányszülte” Sforzák tetteit énekeli meg. A szövegösszehasonlítások ezt eléggé valószínűsítik. Pl.: TELEKI, Epigr. II. 20., 5.:

Ac me sanguineas hortaris dicere pugnas
Et tot magnanimum splendida gesta ducum.

Ehhez vö. Janus: Eleg. II. 8. 188. költeményben a Sforzákra vonatkozó sort:

Et potes anguigerum concelebrare ducem.

És végül a Sevillai-kódex megfelelő sorait:

Ac me sanguineas hortaris dicere pugnas
Et tot magnorum splendida gesta ducum.

Mindenesetre Frobenius 1522-i bázeli kiadásában (vö. TELEKI, Opusc. 413.) szintén *sanguigenas* szó áll az 5. sorban, amely szó a klasszikusoknál nem fordul elő, de nem fordul elő az *anguigenas* sem melléknévi formában (vö. Ovid.: Metam. III. 351.):

Quis furor, Anguigenae, proles Mavortia vestras
— attollit mentes?)

Úgy látszik tehát, hogy ezt a verset Janus ifjúkorában fogalmazta meg először, amikor még a „kigyószülte” Sforzák tetteinek megéneklése foglalkoztatta. Ekkor még elmondhatta:

Postmodo maturis fuero cum doctior annis.

⁶⁵ HORVÁTH M.: Híradás... FK 1971. 128. = Vorbericht... (Acta Linguist. Acad. Scient. Hung. Tom. 22. 1972. 102.) nyilván ezért mondja, hogy Telekinél nincs kiadva.

A Sevillai-kódex *Rómában* című költeménye címében is utal arra, hogy egy római útnak köszöni létrejöttét. Ez alkalommal azonban Janus, a politikai Janus már nem mereng Róma romjain, hanem *kemény hangon* megállapít — talán ezt festi alá az első sor sok keményen recsegő r hangja és a nyomatékos szókezdő betűrim:

Roma vetus veteres dum te rexere quirites...

A vers gondolatmenete, szerkezeti felépítése is éppen fordítottja a régebbi Róma-versnek: ott a jelenből fordul merengve a múltba; itt a múltból indul ki, amikor még a régi római polgárok (Quirites) irányították a Város sorsát. A becsületes és igazságos múltból kiidulva mondja ki a jelenre a kérlelhetetlen és megdöbbentő megállapítást: a romlott új nemzedék (prava iuventus) rohamlépésekben viszi a pusztulás felé a Várost!

Ezt a verset Janus az 1465. év elején tett római követségjárása alkalmával írhatta, amikor már maga is a politikai szemével és annak felelősségtudatával nézi a korrump, romlott Várost.

Minthogy ez a vers egyúttal a Sevillai-kódex utolsó, záró verse, mint ilyen, valóban hatáson zárja az egész kötetet. A kódexben tehát — ha nem is mindenütt evidens módon — mégis érvényesül valamilyen kompozíciós elv, amelyről ismertetésünk elején szözlöttünk.

Ismertetésünknek azonban ezzel még nem értünk a végére. Az alább következő szövegközlés egyöntetűsége végett eddig a kódex kiadatlan verseiről szözlöttünk, de közben kihagytuk a kódex szintén nevezetes újdonságát, Pseudo-Démoszthenész *Epitaphiosát*. a több szempontból nevezetes Halotti Búcsúztatót.

Pseudo-Démoszthenész *Epitaphios*

A Sevillai-kódex 107. v. lapján, felül a lap közepén egy dátum áll: *1460 Idus Iunias*. Ez az évszám nem vonatkozhat az előző lapon, alul befejeződő verses szövegre, tehát csak az utána következő szöveghez tartozhat, és azt jelenti, hogy Janus az 1460. év közepén fogott hozzá az *Epitaphios* fordításához. A szöveg kezdete: *Institutum Athenis erat*... A szövegből nem volt nehéz megállapítani, hogy ez egy Démoszthenésznek tulajdonított beszédhez szolgáló bevezető rész, amely a Démoszthenész-kiadásokban — még az antik szerkesztőktől megfogalmazva — a tulajdonképpeni beszéd létrejöttének a körülményeit foglalja össze.⁶⁶

Ez az előző beszámoló arról többek között, hogy már az antikvitás is kétségbe vonta e beszédnek Démoszthenésztől való származását, valódiságát. Ezt a gyanút a modern Démoszthenész-filológia a bizonyosság szintjére emelte.⁶⁷ Lehetne arra gondolni, hogy Janus ennek ellenére azért fordította le e nem hiteles Démoszthenész-beszédet — amelyet Démoszthenész az i. e. 338-ban Kheroneia mellett elesett athéniak felett tartott volna —, mivel úgy gondolta, hogy ez a beszéd alkalomadtán felhasználható, vagy mintául szolgálhat Janus háborúkkal veszes korában a törökkel vívandó harcok során elképzelhető nemzeti gyász kifejezésére. Ezt biztosan nem tudhatjuk. Az azonban bizonyos, hogy Janus egy másik Démoszthenész-beszédet, a Fülöp makedón király ellen tartottat, kifejezetten a fenyegető török háborúkra való tekintettel fordította latinra. „Ezt a beszédet leginkább azért fordítottam le — mondja Janus a Fülöp király ellen tartott beszéd bevezetőjében —, mivel nagyon ráillik a keresztényeknek a törökkel jelenleg fennálló helyzetére.”⁶⁸

Hogy az antikvitás szellemi értékei a mindenkor modern élet számára is hasznosíthatók, ez a felismerés, úgy látszik, a kultúra történetében először a reneszánsz korban válik tudatossá, amikor először ámultak el az antikvitás szellemi kincsei láttán. Bizonyos, hogy e felismerésnek voltak úttörői, de az aligha állhat fenn, hogy egy kézenfekvő felismerés egy adott korban csak egy emberben tudatosul. Mivel Bessarion bíboros 1465–70-ben latinra fordítva Démoszthenésznek a makedón Fülöp király ellen elmondott beszédét, hangsúlyozta fordításában, hogy a makedónok és Athén közötti politikai viszonyok teljesen megfelelnek a keresztény világ és a törökök között egyre élesedő politikai viszonyoknak, ebből még nem következik szükségképpen, hogy Janus ugyanezen beszéd lefordítására és politikai adaptálására

⁶⁶ A számomra hozzáférhető Démoszthenész-kiadások az *ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ*-hoz ilyen *ΥΠΟΘΕΣΙΣ*-t, azaz Argumentum-ot nem tartalmaznak. Janus tehát olyan Démoszthenész-kéziratot használt, amelyben ilyen Argumentum is volt. Lehet, hogy azok a szövegeltérések, amelyeket a latin fordítással való összevetés alkalmával észrevettem és kifogyeztem — legalább részben — a Janus által használt görög szöveg eltéréseiből adódnak. A szöveg összehasonlításához W. RENNIE: *Demosthenes Orations* Tom. III. Oxonii (1931.) és Joh. Theodor VOEMELIUS kiadását (Parisius, 1841.) használtam.

⁶⁷ Vö. W. CHRIST, — W. SCHMID — O. STÄHLIN: *Gesch. d. griech. Literatur*, München, 1908. I. 5., 538.: „Der erhaltene *ἐπιτάφιος* (60) ist unecht, eine Schulübung eines unbekanntenen Rhetors mit Benutzung des thukydeischen *Epitaphios*, des platonischen *Menexenos* und des *Hyperides*.”

⁶⁸ *Opuscula* II. 46.: *Quam ergo potissimum orationem ideo transtuli, quia oppido convenire visa est praesentibus Christianorum rebus contra Turcam.*

Bessariontól nyert volna ösztönzést.⁶⁹ Ellene mond ennek a feltevésnek a Sevillai-kódexben most váratlanul felbukkant *Epitaphios*-fordítás, amely a kódex bizonyítéka szerint 1460 júniusában készült. A sokkal rövidebb *Contra Philippum regem* beszéd fordítását ugyanezen időben készíthette Janus. Az adaptálásban tehát Janus mindkét esetben jóval megelőzte Bessariont.

Ami Janusnak ezt a Démoszthenész-fordítását illeti, igazat kell adnunk Juhász Lászlónak, aki Janus három ismert Plutarkhosz-fordítása alapján megállapította, hogy Janus általában igyekszik híven fordítani a görög szöveget, s ez többnyire sikerül is neki. A folyamatos latin prózai stílus megvalósítása kedvéért ritkán tér el a görög eredetitől.⁷⁰ Úgy tűnik, hogy ebben a Démoszthenész-fordításban ennek ellenére helyenként határozottan érezhető a stílus lendülete és sodrása. Bizonyos azonban, hogy helyenként még ebben a fordításban is érezhető a klasszikustól eltérő középkori latin hatása. Mindezen jelenségek részletesebb tárgyalásának itt aligha volna helye: néhány jellegzetesebb helyre a szövegkritikai apparátusban mutatok rá.

Egy jelenséget azonban itt is említenem kell. A fordítás szövegében ugyanis elég gyakran találkoznak egymás mellett olyan szinonimákkal, amelyek közül a végleges szövegben csak az egyik maradhat meg: pl. *orationem-laudationem*. Mivel Boronkai hasonló jelenséget figyelt meg a *Regin.* lat. 1931. sz. kódexben található, Janustól származó Plutarkhosz-fordítás kéziratában,⁷¹ arra kell gondolnunk, hogy ezek a „vagylagos” megoldások egyenesen magától Janustól valók, aki sietős munkájában a lehetséges variánsok egyike vagy másika mellett a döntést későbbre halasztotta, ami viszont végül is elmaradt. Más szavakkal ez annyit jelent, hogy Janus a végső simításokat — legalábbis a fordítási szövegeiben — nem végezte el, későbbre halasztotta. Az 1464-ben írt szép elégiájában nyíltan meg is mondja — igaz, hogy csak verseire érti —, hogy sok-sok műve vár a végső simításra (*Eleg. I. 9. 83–86.*):

Me servate, precor, Phoebi pia sacra colentem,
Dum saltem in lucem carmina nostra volant.
*Plurima sunt nobis summam poscentia limam,
Sunt quae dimidia parte parata manent.*

Az új Démoszthenész-fordításra vonatkozó megjegyzéseimet hadd zárjam egy olyan megfigyeléssel, amely már aligha tartozik a fordítás kategóriájába. Janus ebben a Pseudo-Démoszthenész-i Halotti Búcsúztatóban, ahol a görög szövegben *isten* vagy *daimon* fordul elő, ezeket a szavakat következetesen a *fortuna* szóval fordítja. Ezzel kifejezésre juttatja ama meggyőződését, hogy a világ dolgait, az emberek sorsát nem az istenek vagy szellemek intézik, hanem a kiszámíthatatlan vakeset, a Véletlen. A fordítás készítésének idején, 1460-ban Janusnak ez a meggyőződése, világnézete.

II. Janus Pannonius ismeretlen versei a Sevillai-kódexből

(Latin szöveg)

1. *Janus ad Nicolaum Scholam*

Dum, Nicolae, tuos cuperemus adire penates,
Intempestivus decidit imber aquis.

Postmodo purgato melius cernemus Olympo,
Cum clarus pulsus nubibus axis erit.

5 A<us>onium interea nobis huc mitte, precamur,
Si iam forte tuas contigit ille manus. Vale.

3. Ms Post modo

2. *Johannes rogat magistrum Gregorium, ut inceptam cuiusdam fontis descriptionem perficiat*

Te precor, inceptum peragas describere fontem;
Quid facit in mediis ancora fixa fretis?
Certe erit optatos melius contingere portus,
Irrita ne media vela morentur aqua!

⁶⁹ HUSZTI József: I. m. 253., 389–390.: Janusnak a *Contra Philippum regem* című Demosthenes-fordítását ezen meg gondolás alapján teszi meg Janus egyik legkésőbbi, 1470 körül készült művének. Ez egyáltalán nem valószínű.

⁷⁰ L. JUHÁSZ: *De Jano Pannonio interprete Graecorum*. Szegedini, 1928. 26–33.

⁷¹ BORONKAI Iván: *A vatikáni könyvtár ismeretlen Janus Pannonius kódexe*. MKSZ 1973. 136.

3. Johannes ad Henricum poetam Germanum 1470

- Herrice, nostri quando preclaras voles
Cantare laudes presulis,
Ne, queso, longis excites prohemiiis
Iuncto Camenas Pythio!
- 5 Cocco rubenti tu modo summa sacrum
Prescribe nomen pagina:
Irrevocatus ultro Musarum chorus
Tuo advolabit carmini;
Nec cepta solum promovebit Delius,
- 10 Verum ipse rector celitum
Fulmen reponet et simul plectro levi
Tentabit argutas fidis.
Nam cuius unquam tanta diis magnis fuit,
Aut esse cura debuit,
- 15 Quantam irreprentis noster emeruit parens
Mentis beate dotibus;
Fabiis, Metellis, Quinctiis, Catonibus,
Curiis, Camillis sanctior —
Melioris illos seculi sinceritas
- 20 Virtute fecit preditos —
Iste, iste maior, labe quem nulla inquinat
Nec ultimi fex temporis,
Sed sic nitescit improbos inter probus,
Spinas ut inter lilium,
- 25 Quare superbas parce mirari domos,
Sacer colit quas pontifex!
Haud ulla talem ceperit digne virum
Sedes, nisi ether igneus,
Anime molestis qua solute vinculis
- 30 In Orbe gaudent Lacteo.
Diu tamen tu, si sapis tellus, tene,
Sortita quod vix es decus;
Tot pictus astris nec tibi invidet polus
Sidus *<quod semper>* unicum!

4. Ad eundem ode

- O novem cultor juvenis dearum,
Patrius cui non generosa *<R>*henus,
Sed Medusee liquor Hippocrenes
*<Or>*a rigavit.
- 5 *<Orpheis ple>*ctris mea tu caveto
Plectra componas; bene comparari
Stridulus nunquam potuit canoro
Passer olori.
- Nos levi raucum strepimus cicuta,
10 Quod rudis carbo putrideve crete
Annotet pulvis, piper unde vel thus
Iure tegtatur.
- At vetustorum pater orgiorum
Editus Musa Rhodopeus Orpheus
- 15 Belluas nec non elementa blando
Carmine movit.
- Movit et duri mala regna Ditis,
Omne penarum genus ut vacaret
Nec prius cuiquam revocata Parce
- 20 Fila renerent.

Orba quin vatis lyra iam perempti
Garrulas nullo feriente chordas,
Dum natat ponto, <stre>puisse fertur
Flebile murmur.

25 Ergo Musei veteris magistrum
Ipse non vincat numeris Apollo,
Ipsa non equet genetrix sonore
Prima caterve.

Tu tamen tantam teneris in annis
30 Indolem prefers, fore te poetam
Ut rear summum, modo in alta cepto
Limite pergas.

Perge per sacras Heliconis umbras,
Arta qua raro via trita gressu
35 Phebeum celsi per opaca montis
Ducit in antrum.

Te voca<nt lauri>; viden ut Citheron
Grande responset, tibi iam beatis
Implicant lete digitis Camene
40 Nobile sertum.

Turbidi me sors miseranda regni
Tristibus curis tenet involutum,
Nec sinit dulces meminisse rhythmos
Me<traque Phe>bus.

Titul. al. manu; in marg. al. manu: Dicolos Tetra strophos; 5. MS in marg. Orpheis; 8. MS in marg. script.; 25. MS musel 38. MS responsat; 39. MS digitis

5. Janus Martino Philectico Salutem

Magna tuis ficis scribis me bella minari
Nescio quid de me suspicionis habes.
Non vox nostra tibi, non lancea missa duellum
Indixit, pugne nullaque signa dedi.
5 Si quis avet tecum certamen inire vorandi,
Adversus illi dentibus hostis eas!
Me parce ad tales, Martine, lacessere pugnas,
Dedecet ingenuos vincere ventre viros.

6. (Homeros II. II. 299—330.) <Vaticinium Calchantis de excidio Troiae.>

Ferte animis et adhuc durate in tempus, amici,
Ut pateat, si vera canit vel inania Calchas.
Pectoribus siquidem facile retinemus, et omnes
Vos estis testes, quos nondum fata tuler<unt>,
5 Sive here seu pridem, Phrygibus cum damna ferentes
Ac Priamo, Graie complebant Aulida classes.
Nos vitreum ad fontem sacrata altaria circum
Sancta precabamur mactatis numina tauris,
Pulchra sub platano, caput unde liquentibus undis;
10 Hic ingens ima visum prorumpere ab ara
Prodigium, rubri species horrenda draconis,
Iuppiter aethereas quem miserat ipse sub auras.
Tum ferus ad platanum magno mox agmine ce<ssi>t;
Passeris hic alte densis sub frondibus are
15 Pendebant foetus, mater quos nona fovebat.

- Devorat hos miserum stridentes, <alta> pe<tentes>;
 At circum volitans flebat sua pignora mater.
 Hanc etiam prensa strepitantem corripit ala.
 Ast illum pullis pariter cum matre comesis,
 20 Qui modo protulerat deus, idem in sede reliquit,
 Nam lapidem fieri iussit Saturnia proles.
 Nos vero incerti stetimus tam mira tuentes.
 Dira ut monstra igitur sacra invasere deorum,
 Talla continuo profert oracula Calchas:
 25 "Quis stupor attonitas mentes turbavit Achivi?
 Nobis hoc magnum portendit Iupiter omen,
 Fama, sed eventus seros, eterna sequetur.
 Quippe ut hic octonos consumpsit in arbore pullos,
 Nona fuit genetrix, que pignora parva crearat:
 30 Sic et nos illic totidem bellabimus annos,
 At decimo latam Priami expugnabimus urbem."
 Ille aut ut cernit, sic exitus omina complet.

5. MS Siue; 7. MS fonteum; 15. MS noua; 16. MS ola? da? cla? 26. MS protendit; 29. MS parva crauir?

7. (Cim nélkül)

Lumen ad hiberne vigilans, Matthee, lucerne,
 Dum situlo ethereas queris in orbe vias,
 Improvisa leves rapuere incendia circos
 Nec se deprendi sustinere dei.
 5 Quis tam mentitos contenderit omnia vates?
 Forsitan hoc Pheton usserat astra modo.

(Cim nélkül)

*Invia saxa prius Mathias pervia fecit:
 Hec erat Herculea gloria digna manu!*

Tel. Epigr. I. 380.

8. *Vel aliter*

*Invia que fuerat pediti, nunc pervia plaustro
 Sunt loca, Mathie nobile regis opus.*

9. *Fratri Timotheo Janus Salutem*

Tardavere mee nimium, Thimothee, tabelle;
 Polliciti dudum preteriere dies.
 Aequa tamen causa est, quae me tardare coegit.
 Da veniam iuste, prece verende, more.
 5 Non lethaea meam tenere oblivia mentem:
 Curarum magna mole gravatus eram,
 Et peragendarum torquebar pondere rerum.
 Haec nobis tante causa fuere more.
 Quantum laudata sese exercebat in arte,
 10 <Essetve> officium turba sequuta suum,
 Que sacras leges divinaque verba docendo
 Instruit humanum religione genus,
 Pandere iussus eram. Verum taceamne loquarne:
 Non facit ingenio sarcina tanta meo.
 15 Exigis, ut monstrem, cum sim rudis equoris unde,
 Navita velivolam qua regat arte ratem;
 Ut doceam valere duces, et arare colonos,
 Cum sim terrarum militieque rudis.

10. MS Sim; tuum

10. *Johannes ad Bartholomeum Melcium Mediolanensem*

Laetor Apollineis studium te impendere Musis,
Gratulor ingenio, Bartholomee, tuo.
Fama quidem nostras celebris pervenit ad aures
Te cecinisse gravi carmina multa pede,
5 In quibus insignem celesti voce triumphum,
Nec non Sfortiadam tollis ad astra ducem.
Imputrescibili dignissima carmina, credo,
Tu facis et Clario pectine digna lyre.
Miror et ingenium, miror lectissima verba,
10 Et quod sit mixtus cum gravitate lepos.
Aut latet ipse tuo Smyrneus pectore vates,
Aut tibi Apollo suam tradidit ipse fidem.
Iam te post morsas quod recte (est) dicere lauros
Hippocreneo labra rigasse lacu,
15 Castaliasque sacra vidisse in valle sorores,
Quas simul Ascreus viderat ante senex.

10. MS *in marg.* Homerus; 14. MS *in marg.* musarum fonte; 16. MS *in marg.* Hesiodus de Ascra cantat

11. *Rome*

Roma vetus, veteres dum te rexere quirites,
Nec bonus immunis, nec malus ullus erat.
Defunctis patribus successit prava iuventus,
Quorum consilio precipitata ruis.

12. *Janus Pannonius Pseudo-Démoszthenész Epitaphiosának latin fordítása*

1460 Idus Iunias

Institutum Athenis erat, ut qui in acie pro patria oppetissent, publico funere solenniter efferrentur et orator ad eorum virtutem collaudandam adhiberetur. Igitur cum Philippus bellum Thebanis indixisset, quo ea occasione postmodum Atticam adoriretur, persuasit Demosthenes Thebanos auxiliis iuvandos. Commisso
5 deinde ad Cherone(iam) prelio, accidit ut mille Atheniensium caderent, duo milia caperentur. Quamobrem non modo non succensuit Demostheni civitas, sed potius orationem etiam habere iussit, cum scilicet in pugna intercepti celebri (ut moris est) honorarentur sepultura. Sunt tamen, qui hanc negent Demosthenis esse, quia minus habere virium videtur, quam ut acerrimo tribuenda sit oratori.

Demosthenis ἐπιτάφιος id est funebris oratio.

10 Posteaquam presenti iacentes in sepulcro, qui hoc bello viri fortes extitere, publice funerandos Civitas decrevit, ac me legitimam super iis orationem habere iussit, cogitabam equidem continuo, quemadmodum congruam laudationem assequerentur. Inquirens autem et considerans, quo pacto pro defunctorum dicerem dignitate, id plane unum ex impossibilibus esse comperiebam. Nam qui
15 eam, que omnibus ingenita est, vivendi cupiditatem contempsero, ac mori honeste quam viventes Graeciam videre infelicem maluerunt, ii vere inexcusablem quavis dicendi facultate virtutem suam reliquere. Qua in re eorum, qui ante me perorarunt, dissertationi accedendum esse duxi. Porro quam studiosa sit hec Civitas erga eos, qui oppetunt in bello, cum ex aliis cernere licet, tum maxime
20 ex hac lege, qua eum, qui in publicis sepulturis verba sit faturus, eligendum cavet, haud ignara quippe a fortibus viris pecuniarum questus et earum, que in vita sunt, voluptatum perfruitiones despici, virtutis autem et laudum omnem inesse cupiditatem, orati onibus hos ipsos, quibus hec eis potissimum efficerentur, honorandos putavit, ut quam viventes adepti sunt gloriam, ea ne mortui quidem
25 fraudarentur. Quod si ex iis, <que>

4. Atticam; 8. est add. erat; 8. Demostenis; 10. Demostenis; 12. Civitas add.: iussit.; 12. hiis; 13. in ras: orationem; 17. videntes; 16. qui vero; 17. relinquere; 21. eorum; 24. honorandus; 25. hiis

ad virtutem pertinent, fortitudinem duntaxat in eis fuisse conspexissem, ea collaudata finem sane dicendi facerem. At cum et honeste genitos et modeste educatos esse et vixisse honorifice eis contigerit, <ex quo> erant virtute preediti, puderet profecto me, si quid horum viderer pretermisisse.

- 5 Initium vero sumam ab ipso generis eorum primordio. Nempe horum virorum nobilitas plurimo a tempore ab omnibus hominibus pariter extitit predicata, cum non solum in patres et superiores viritum progenitores eorum retulisse singillatim genituram liceat, sed in totam, que communis est, patriam, cuius aborigines esse conceduntur.
- 10 Soli quippe omnium hominum <terram>, ex qua nati sunt, eandem inhabitaverunt et posteris suis tradiderunt adeo, ut merito quis opinari posset eos quidem, qui in alienigenas commigravere urbes et earum cives appellantur, similes filiis adoptivis, hos autem legitimos natu patrie cives esse. Ego vero arbitror etiam illud, quod fruges, quibus victitant mortales, apud nos primum apparuere, sequestrato eo, quod id maximum erga omnes beneficium fuit, consonum existere iudicium terram hanc matrem esse parentium nostrorum, cum omnia parturientia simul et victum iis que gignuntur, ab ipsa natura ferunt. Quod hec regio fecit. Igitur, que ad genus adtinent, huiuscemodi in eternum persistent horum virorum progenitoribus. Que autem ad fortitudinem et ceteram virtutem, omnia quidem commemorare supersedeo cavens, ne intempestiva orationi prolixitas ingeneretur. Que vero et scientibus ad recordandum utilia et expertibus ad audiendum sunt pulcherrima, et emulationem excitant plurimam et orationis longitudinem habent non ingrati, ea breviter exsequi tentabo. Presentis quippe etatis progenitores et parentes et qui supra hos appellatos habent, quibus a suis gentilibus designantur, iniuriam quidem fecerunt nemini unquam, nec Greco nec barbaro, sed contigit eis preter omnia alia virtutum genera etiam iustissimis esse, in defensando autem multa et preclara ediderunt. Nam et Amazonum exercitum, cum venissent, ita superarunt, ut trans Phasidem eicerent et Eumolpi ac plurimorum aliorum classem non modo sua, verum etiam reliquorum Grecorum terra expulerunt, quos, qui pro nobis ad occidentem incolunt universi, nec sustinuerunt, nec potuerunt profligare. Immo et liberorum Herculis, qui alios servabat, servatores sunt cognominati tum, cum Eurysthea fugientes in hanc terram supplices advenerunt. Ac super omnia ista et alia multa et preclara opera, defunctorum iura haud neglexere violari, cum septem illos apud Thebas sepeliri prohibebat Creon. Igitur eorum, que in fabulis relata sunt, operibus [operum] pluribus omissis, horum feci mentionem, quorum singula <speciosas> et varias habent dicendi materias, ut et versuum et cantilenarum poete ac scriptorum permulti facta illorum musice sue fecerint argumenta. Que autem dignitate rerum gestarum nequaquam sunt iis inferiora, ceterum ex eo, quod temporibus <nostris> magis prope quant, [quam] nec fabulis implicata nec inter heroicorum sunt redacta seriem, ea deinceps narrabo.
- 25 gentilibus designantur, iniuriam quidem fecerunt nemini unquam, nec Greco nec barbaro, sed contigit eis preter omnia alia virtutum genera etiam iustissimis esse, in defensando autem multa et preclara ediderunt. Nam et Amazonum exercitum, cum venissent, ita superarunt, ut trans Phasidem eicerent et Eumolpi ac plurimorum aliorum classem non modo sua, verum etiam reliquorum Grecorum terra expulerunt, quos, qui pro nobis ad occidentem incolunt universi, nec sustinuerunt, nec potuerunt profligare. Immo et liberorum Herculis, qui alios servabat, servatores sunt cognominati tum, cum Eurysthea fugientes in hanc terram supplices advenerunt. Ac super omnia ista et alia multa et preclara opera, defunctorum iura haud neglexere violari, cum septem illos apud Thebas sepeliri prohibebat Creon. Igitur eorum, que in fabulis relata sunt, operibus [operum] pluribus omissis, horum feci mentionem, quorum singula <speciosas> et varias habent dicendi materias, ut et versuum et cantilenarum poete ac scriptorum permulti facta illorum musice sue fecerint argumenta. Que autem dignitate rerum gestarum nequaquam sunt iis inferiora, ceterum ex eo, quod temporibus <nostris> magis prope quant, [quam] nec fabulis implicata nec inter heroicorum sunt redacta seriem, ea deinceps narrabo.
- 30 expulerunt, quos, qui pro nobis ad occidentem incolunt universi, nec sustinuerunt, nec potuerunt profligare. Immo et liberorum Herculis, qui alios servabat, servatores sunt cognominati tum, cum Eurysthea fugientes in hanc terram supplices advenerunt. Ac super omnia ista et alia multa et preclara opera, defunctorum iura haud neglexere violari, cum septem illos apud Thebas sepeliri prohibebat Creon. Igitur eorum, que in fabulis relata sunt, operibus [operum] pluribus omissis, horum feci mentionem, quorum singula <speciosas> et varias habent dicendi materias, ut et versuum et cantilenarum poete ac scriptorum permulti facta illorum musice sue fecerint argumenta. Que autem dignitate rerum gestarum nequaquam sunt iis inferiora, ceterum ex eo, quod temporibus <nostris> magis prope quant, [quam] nec fabulis implicata nec inter heroicorum sunt redacta seriem, ea deinceps narrabo.
- 35 pluribus omissis, horum feci mentionem, quorum singula <speciosas> et varias habent dicendi materias, ut et versuum et cantilenarum poete ac scriptorum permulti facta illorum musice sue fecerint argumenta. Que autem dignitate rerum gestarum nequaquam sunt iis inferiora, ceterum ex eo, quod temporibus <nostris> magis prope quant, [quam] nec fabulis implicata nec inter heroicorum sunt redacta seriem, ea deinceps narrabo.
- 40 redacta seriem, ea deinceps narrabo.

- Illi classem ex universa venientem Asia soli et terra et mari bis repulerunt et propriis periculis toti Graio nomini communis salutis causa extitere. Relatum porro est, quod dicturus sum, ab aliis prius, sed ne nunc quidem iusta et concedenti laude viri illi privandi sunt. Nam tanto prestantiores iis, qui ad Troiam militavere, merito existimari possunt, quanto illi quidem, cum essent Grecie optimates, decem annis Asiae opidum unum obsidentes egre ceperunt. At hi classem ex omni terra continenti ingruentem, que alia omnia subverterat, soli non modo submoverunt, sed etiam pro iniuriis in alios illatis supplicia expendere coegerunt. Iniuriosis et in iis, que inter Grecos ipsos erant, ambitionibus comprimendis omnia, que fieri contigit, pericula pertulere, ubi ius ipsum foret constitutum, eo se applicantes, donec in eam, que nunc vivit, etatem nos tempus provexit.
- 45 propriis periculis toti Graio nomini communis salutis causa extitere. Relatum porro est, quod dicturus sum, ab aliis prius, sed ne nunc quidem iusta et concedenti laude viri illi privandi sunt. Nam tanto prestantiores iis, qui ad Troiam militavere, merito existimari possunt, quanto illi quidem, cum essent Grecie optimates, decem annis Asiae opidum unum obsidentes egre ceperunt. At hi classem ex omni terra continenti ingruentem, que alia omnia subverterat, soli non modo submoverunt, sed etiam pro iniuriis in alios illatis supplicia expendere coegerunt. Iniuriosis et in iis, que inter Grecos ipsos erant, ambitionibus comprimendis omnia, que fieri contigit, pericula pertulere, ubi ius ipsum foret constitutum, eo se applicantes, donec in eam, que nunc vivit, etatem nos tempus provexit.
- 50 propriis periculis toti Graio nomini communis salutis causa extitere. Relatum porro est, quod dicturus sum, ab aliis prius, sed ne nunc quidem iusta et concedenti laude viri illi privandi sunt. Nam tanto prestantiores iis, qui ad Troiam militavere, merito existimari possunt, quanto illi quidem, cum essent Grecie optimates, decem annis Asiae opidum unum obsidentes egre ceperunt. At hi classem ex omni terra continenti ingruentem, que alia omnia subverterat, soli non modo submoverunt, sed etiam pro iniuriis in alios illatis supplicia expendere coegerunt. Iniuriosis et in iis, que inter Grecos ipsos erant, ambitionibus comprimendis omnia, que fieri contigit, pericula pertulere, ubi ius ipsum foret constitutum, eo se applicantes, donec in eam, que nunc vivit, etatem nos tempus provexit.

- Nec vero quisquam me putet eorum, que de his singulis dici deberet, penuria, facta hec recensuisse. Cum etsi ego minime omnium idoneus sim dicenda reperire, ipsa tamen illorum virtus multa ostendit, que et in promptu fuere et percurri
- 55 facta hec recensuisse. Cum etsi ego minime omnium idoneus sim dicenda reperire, ipsa tamen illorum virtus multa ostendit, que et in promptu fuere et percurri

5. primordio; 18. huiuscemodi; 21. in ras. utilia; 24. corr. ex super; 28. fasidem eumolpi; 31. ymo; 32. euristea; 34. sepeliri; 36. in ras: spesas; in marg.: spirsas? 45. ys; 50. Iniurijs; 54. hys; 55. omnia; ... reperire; 18. dr' αἰῶνος: ab omni aevo 20. φυλαττόμενος μὴ μήκος ἀκαιρον ἐγγίνηται τῷ λόγῳ. 24. καὶ πατέρες καὶ τούτων ἐπάνω τὰς προσηγορίας ἔχοντες, αἱ ἐπὶ τῶν ἐν γένει γνωρίζονται; 50. ἔτι τοίνυν τὰς ἐν αὐτοῖς τοῖς Ἕλλησι πλεονεξίας κωλύοντες.

facile valent. Verum institui nobilitatis et maximarum rerum facta mentione quam celerrime ad ea, que hii gesserunt, accommodare sermonem, ut quemadmodum natura fuere cognati, ita eos et laudum consortes efficiam, ratus hec etiam illis et maxime utrisque fore pergrata, si mutue virtutis non modo natura, 5 sed et laudibus fiant participes.

Ceterum facienda interim interpellatio est et priusquam horum virorum res geste declarentur, etiam illi, qui cum iis genere nihil attinent, funus tamen prosequi voluerunt, ad benivolentiam sunt provocandi. Nam si ad pecuniarum sumptus aut quelibet alia equestrium gymnycorumve certaminum spectacula in 10 funere orando essem deputatus, quanto promptiores et copiosiores apparatus edidissem, tanto convenientius fuisset iudicarer. At cum ad collaudandos oratione hos viros sim electus, nisi prius eos, qui audiunt, attentos comparavero, vereor, ne studio ipso contrarium, quam opus sit, efficiam. Nam divitie et celeritas et vires et alia quelibet similia satis afferunt utilitatis iis, qui ea possident, et pre- 15 valent in ipsis, quibus utique presto adsunt, tametsi nemo aliorum velit. At aliorum suadela benivolentia indiget auditorum, cum qua, etiamsi mediocriter dicat, laudem affert et gratiam vindicat, sine ea vero, quamvis excellat elegantia dicendi, obtundit audientes. Multa igitur proferre habens, quibus hii gestis iure laudentur, posteaquam ad ea ipsa dice(nda) perveni, quid primum eloquar, 20 incertus sum, cum omnia sub unum tempus obiecta difficilem sui faciant optionem. Conabor tamen eundem orationis facere ordinem, qui fuit illis vite. Hii siquidem ab initio in omnibus disciplinis fuere illustres, per singulas etates decencia exercentes, et omnibus placentes parentibus, amicis, familiaribus. Quapropter nunc veluti quedam relegens vestigia, familiarium iis et amicorum 25 memoria omni hora super illis fertur, multa desiderio suo monumenta suscipiens, in quibus videlicet conscia erat hos esse quam optimos. Cum vero iam in viros evasissem, non modo civibus, sed et omnibus hominibus nobile suum reddidere ingenium. Est quippe, est inquam omnis virtutis principium quidem prudentia[m], finis autem fortitudo. Hi vero in his ambobus gloriam compara(n)t[ur], 30 in (iis) hii plurimum excelluerunt; ac si quod exoriebatur omnibus Grecis commune periculum, id illi in primis suscipiebant. Quin sepe numero ad salutem universos sunt cohortati, quod quidem animi est bene ac benivole sentientis. Sed cum Gracorum inscitia, malignitate percepta, quando hec licebat tu(nc) prohibere, partim parum provideret, partim dissimularet, quotiens tamen optemperarunt et officio suo perfungi voluerunt, hii preteritarum iniuriarum nequaquam 35 fuere tenaciter memores, sed ante alios se opposcentes et suppeditantes alacriter omnia, tam corpora, quam pecunias et socios, tandem in discrimen devenere certaminis, in quo ne animis quidem pepercerunt. Necessario autem evenit, quotiens pugna committitur, hos quidem succumbere, illos vero superare. Nec 40 vereor dixisse morientes in utralibet acie profligationis quidem haud videri esse participes, superare autem eque tam hos, quam illos. Nam vincere ipsum inter postisti tes, prout fortuna dederit, iudicatur. Quod vero ad hoc singillatim prestandum erat, nemo non, qui modo in acie permansit, exhibuit; qui si, cum esset mortalis, fatum incurrit, ex fortuna passus est, quod evenit, non animo 45 succubuit adversariis. Unde arbitratur etiam huius, quod hostes virtutem nostrum non sunt ingressi, ultra imperitiam adversariorum horum virtutem causam extitisse. Nam qui tum illic conflixere, viritim sumpta experientia, noluerunt rursus cum eorum gentibus inire (cer)tamen, suspicantes ingenis quidem se similibus concursuros, fortunam autem non facile esse eandem nancisci. Quod 50 ita se (res) habet, satis declarat et inite pacis negotium, cum nec veriolem nec honestiorem proferre liceat occasionem, quam defunctorum virtutem admirari adver sariorum principem, (et) amicum potius eorum necessariis fieri voluisse,

accommodare; 13. hys; 17. hy; 19. opclonem 21. Hy; 28: Qui vero; 29-30. hys. . . comparatur, in eo hii 36. deuenire;

4: ὁπολαμβάνων ταύτ' ἄν εἶναι μαχαρισμένα καὶ μέλλουσ' ἀμφοτέροις, εἰ 7-8. καὶ γὰρ εἰ μὲν εἰς χρημάτων δαπάνην ἢ τιν' ἄλλην θεωρίαν . . . ἐτάχθη κοσμησάμενοι τὸν τάφον. 26. οὐ μόνον τοῖς πολίταις γνώριμον τὴν αὐτῶν φωνὴν ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις κατέστησαν. 28-29: πέρας θ' ἀνδρ' εἶα καὶ τῇ μὲν ὁ μιμνέσται τί προκτεῖον ἐστί, τῇ δὲ σώζεται, ἐν τούτοις ἀμφοτέροις ἴδω πολὺ διγνώσκων. 30. οὗτοι πρότερον προείδοντο: 32. καὶ τῆς παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἀγνοίας μεμιγμένης κακίης.

quam de rerum summa rursus facere periculum. Quod si quis ipsos, qui in acie
adversa steterunt, percontetur, utrum se putant (1) suis virtu<tibus> an inopinabili
quadam et difficili fortuna, nec non presidentis peritia et audacia rem bene
gesisse, neminem tam inverecundum et confidentem fore existimo, qui id sibi
5 vindicet. Ceterum, quibus rebus fortuna omnipotens pro sua voluntate exitum
disposuit, de his nemo superstites incusare debet, cum sit homo. Quod si quis-
quam est hominum, cui hec merito imputanda sint, Thebanorum prefectis, non
multitudini nec illorum nec nostre iure quis succenseat, qui cum copias accepissent,
10 animis insuperabilibus ac promptis ad omnia, et honoris cupiditate conten-
tiosas[m] preditas, nihilo istorum recte sunt usi. Ac cetera quidem horum, prout
singulorum ferunt sententiae, licet estimare. Ac illud omnibus, qui usquam sunt,
mortalibus eque notum est, quod totius nimirum Graeciae libertas in horum viro-
rum animis conservabatur, quos postquam fata tulerunt, reliquorum obstitit
nemo. Absit invidia dicto, mea tamen sententia si quis dixerit horum virtutem
15 animam Graeciae fuisse, verum dixisse videatur, cum simul et horum spiritus pro-
priis sint corporibus absoluti, et dignitas Graeciae sublata. Nimirum fortassis dicere
videbor, dicendum est tamen nihilominus: quemadmodum si quis ex hac mundi
compage lucem auferat, tristis et dura nobis exinde vita reliquatur, ita his viris
sublatis in tenebris et multa gloriae iactura pristina Graecorum felicitas sita est.
20 Sed cum multis ex causis essent tales, ipse rei publice habitus non parum eius
contulit ad virtutem. Nam paucorum dominatus metum quidem civibus ingene-
rant, pudoris vero nihil auferunt. Cum igitur belli certamen advenerit, quibus
saluti suae facile consulit, gnarus, quod si dominos muneribus aliisque quibuslibet
blanditiis placaverit, tametsi gravissimo facinore se contaminarit, parum hinc
25 sibi proberi affuturum. At popularia regimina cum alia multa preclara et iusta
habent, que nulli non, qui modo sapit, amplectenda sunt, tum loquendi libertatem
ex veritate pendentem nequaquam licet aut vero proferendo deterrere, quia
turpitudine aliqua inquinatos omnibus satisfacere impossibile est. Unde solus, qui
verum obicit, molestum affert. Sed et qui nihil ipsi dicunt probrosum, alium
30 tamen dicentem cum audiunt, letantur. Que cum hii omnes merito formidarent,
sequentium conviciorum verecundia et impendens ab hostibus periculum viriliter
subierunt, et honestam mortem, quam turpem vitam<m> preoptarunt.

Igitur ea, que omnes communiter hos viros ad pulchre moriendi voluntatem
impulere, iam relata sunt: genus, disciplina, frugi studiorum usus, totius rei pub-
35 lice habitudo. Que vero tributim singulos ad forti<ter> faciendum animarunt, ea
protinus explicabo. Noverant omnes Erechthide gentilem suum Erechthe, pro
salute urbis filias suas, quas Hyacinthidas vocant, manifestam in mortem ab-
sumpsisse. Quamobrem turpe esse arbitra bantur illum quidem diis genitum
nihil pro liberanda patria recusavisse, se autem videri pluris facere mortale cor-
40 pus, quam gloriam immortalem. Non ignorabant Egeide filium Egei, Thesea
primum equabilem dicendi libertatem in hac re publica fundavisse. Quapropter
grave esse putabant prodere illius institutionem, ac mori potius delegerunt, quam
ea dissoluta, cupiditate vite ducti in oculis Graecorum degere. Acceperunt Pan-
dionide Procnen et Philomelam, Pandionis fi<liis>: quemadmodum Terea ob
45 illatam in se contumeliam punierint. Nequaquam igitur sibi vivendum rebantur,
nisi, cum earum cognati essent, pari animo preditioni apparerent in <eos>, quibus
G<raecia> etiam contumeliis a<ff>fici videbant. Audierant Leontide decantari in fabulis
Leontis filias, quo pacto se civibus pro hac urbe iugulandas in piaculum pre-
buisset. Quare cum mulieres ille tantum habuerunt fortitudinis, nefas sibi fore
50 suspica bantur, si ignaviores illis viri esse viderentur. Recordabantur Acaman-
tide versuum illorum, in quibus Homerus refert Acamanta pro Ethra matre
navigavisse ad Troiam. Ergo ille quidem experiebatur discrimen liberande gratia
genitricis: at hi pro universis domi carissimis parentibus conser vandis qui
non omne periculum subire debebant? Nec latebat Oenidas Cadmi fuisse filiam
55 Seme<len>; <ex> ea procreatum esse, quem in hoc funere nominare non decet, ex

6. hys; 18. hys; 30. hij; 33. in ras. add. moriendi; 36. corr. ex explicatio; 37. Iacinctidas; 38. dys; 40. Egeide

19. ἐν σκότει καὶ πολλῇ δυσκλείᾳ πᾶς ὁ πρὸ τούτου ζῆλος τῶν Ἑλλήνων γέγονεν.

20. διὰ τὴν πολιτείαν οὐχ ἥκιστα ἦσαν σπουδαῖοι. 28. οὐκ ἐστὶν γὰρ πάντας ἐξαρθεῖσθαι τοῖς ἀσχερῶν τι ποιῆσαι δυνατὸν, ὡσθ' ὁ μόνος τῶν θεῶν δεινὸς λέγων λυπεῖ. 41. ἰσηγορίαν

quo genitor est ipsorum princeps Oeneus. Cum vero ambabus his urbibus com-
 mune foret presens periculum, pro ambabus omnem [opportebat] existimabant
 oportere sollicitudinem intendere. Aiebant Cecropide principem suum partim
 draconem esse, partim hominem, nec id ob aliud dici, quam quod prudentia eius
 5 assimilaretur homini, vis draconi. Quocirca digna hiis agere convenientissimum
 sibi esse dicebant. Meminere Hippothoontide nuptiarum Alopes, ex quibus Hip-
 pothoon est natus et principem suum norant. Verum ego in presentiarum decori
 10 servandi causa rem notissimam memorare supersedeo. Proinde minime ad se
 pertinere opinantur, si minus digna illius actis facere conspiciantur. Non fugiebat
 Aiantidas, quod virtutis sue premiis fraudatus Ajax vitam sibi nequaquam ultra
 vivendam proposuisset. Ideo cum fortuna parti alteri virtutis premia largiebatur,
 tum hi vindictam de inimicis sumendo occumbendum sibi censebant, ne quid se
 indignum paterentur. Non deleverant eorum animo Antiochide filium Herculis
 15 fuisse Antiochum: ob id aut pro dignitate sue conditionis vivendum, aut pulchre
 interendum sibi iudicabant. Miserabiles igitur sunt superstites horum propin-
 qui, talibus orbatu viris, ac multa et perhumana consuetudine dissociati; desolata
 patrie negotia, lacrimarum et luctus plena. At hi <beati> iudicandi: primum
 20 quidem pro exiguo tempore longam et omne per evum gloriam incorruptibilem
 relinquant, in qua et liberi eorum celebres educabuntur et <par>entes conspici
 senectutis alimentis perfruentur, solacium luctus horum gloriam habituri.
 P<reter>ea corporibus iam morborum impatibiles sunt et animis egritudinum
 25 immunes, quas in vita positi ex cottidianis eventibus suscipiunt. Que omnia
 magno cum honore et multa eorum, que legi<b>usan sancita sunt, in expetibili-
 tate consequuntur. Nam quos universa simul patria publice funerat, qui commu-
 nes soli laudationes adipiscuntur, quos non modo cognati et cives, sed et tota,
 que usquam hoc nomine censi potest, Grecia cogerat, quos maxima orbis
 30 terrarum comploravit, cur non fortunati estimentur, quos assessores diis manibus
 esse iure quis dixerit, eundem cum veteribus illis optimis viris in beatorum
 insulis ordinem obtinentes. Cum ne de illis quidem hec ipsa quisquam conspiciat
 35 renunciaverit, sed quos viros superis honoribus dignos esse putavimus, pares et
 illic sortiri auguramur. Quamobrem fortassis, fidem! difficile est presentes
 calamitates dicendo reddere leviores, enitendum tamen est, ut animos ad ea,
 que consolationem afferunt, convertamus, quia eos, qui huiuscemodi viros proge-
 nuere, et ipsi eque ex aliis eiuscemodi viris progeniti sunt, honestissimum est res
 40 adversas speciosius ceteris ferre videri et in quovis fortune statu esse equales,
 que utique et illis et universe rei publice maximo ornamento sint et honori,
 et superstitionibus plurimum bone existimationis afferant. Grave est patri et matri
 liberis carere et dulcissimis senectutis sue nutriciis esse destitutos. At contra
 preclarum honores perpetuos et monumenta virtutis publice assecutos conspiciere
 45 ac sacrificiorum et agonum perennium dignatione affectos. Molestum est liberis
 parentem amisisse. At contra pulchrum paterne glorie hereditatem possidere. Ac
 molesti quidem huius causam invenimus esse fortunam, cui natos homines cedere
 necesse est, honorifici autem et preclari <causam> eorum qui honeste mori
 voluerunt propositum.

Verum ego non uti multa, sed uti vera dicerem, cogitavi. Vos autem luctu
 expleto et iis, que ad rem pertinentia et legitima sunt, debite peractis abscedite.

Finis

1. hys; 3. oportere sollicitudinem; 6. hypbothontide; alipes; 7. hypbothoon 9. (arb: in ras); 10. Eant- hidas;
 11. viuendum; 12. hy: 13. Antiochide; 14. Antiochum; 16. Vcto? viri? vero?; 18. longum; 23. in expetibilitate;
 39. in ras: suos, in marg. quos; 29. optinentes; 30. renuntiauit; unus; superius; 32. animus; 33. eius,
 ... huiuscemodi; 34. alys; 36. vtig?; 38. nutricys

1-2. κοινοῦ δ' ὄντος ἀμφοτέραις ταῖς πόλεσι τοῦ παρόντος κινδύνου, ἐπεὶ ἀμφοτέρων ἄπασαν φροντο δέειν ἀγωνίαν ἐκτείναι.
 8. τὸ σαφές εἶπερ ἐπερβαῖον. 9. ἀξία δὴ τοῦτον φροντο δέειν ποιῶντες ὀρθίνα. 11. ἦντι' οὖν ὁ δαίμων ἄλλω τρισυττι εἶδον.
 14-15. δέειν οὖν ἠγγίσαντο ἢ εἶν ἀξίως τῶν ὑπαρχόντων ἢ τεθνάναι καλῶς. 16. καὶ σνηθείας πολλῆς καὶ φιλανθρώπων
 διεξενγμένοι, 23. ἐν μεγάλῃ τιμῇ καὶ πολλῇ εὐχῇ τῶν νομιζομένων τυγχάνουσαι. 27. οὗς παρέδρους εἰκότως ἂν τις φησὶ τοῖς
 κάτω θεοῖς εἶναι. 29-30. οὐ γὰρ ἰδὼν τις οὐδὲ περὶ ἐκείνων ταῦτ' ἀπηγγέλκει. ... ἀλλ' οὗς οἱ ζῶντες ἀξίως ὑπελήφαμεν τῶν
 ἄνω τιμῶν. 42. καὶ τοῦ μὲν λυπηροῦ τούτου τὸν δαίμον' αἰτίον εὐρήσαμεν ὄντα. τέλος

III. Janus Pannonius ismeretlen versel a Sevillai-kódexből

(Formahű fordítások)

1. Janus Nicolaus Scholához

Épp amikor hozzád készültem látogatóba,
Miklós, rosszkor jött záporosó zuhogott.
Jobb a viszontlátás akkor, ha kitisztul a mennybolt,
Oszlik a ködtakaró és ragyogó lesz az ég.
5 Addig is azt kérem, küldd Ausoniust ide hozzám,
Hogyha netán e kötet már a kezedbe került. *Vale!*

Zala Mária fordítása

2. János kéri Gregorius mestert, hogy fejezze be egy bizonyos kút leírását, melyet elkezdett

Kérlek, végre fejezd be a verset, a kút leírását.
Horgonyt vetni a nyílt tenger ölén mire jó?
Jobb lesz elérni bizonynal az áhított kikötőbe,
Mintha vitorlád áll tétlen a víz közepén.

Zala Mária fordítása

3. János Henrikhez, a germán költőhöz 1470-ben

Ha arra készülsz, Henrik, hogy magasztaló
Verssel köszöntsd a főpapot,
Ne hívd Apollót és a Múzsák szent karát
Segítséggül, bár úgy szokás.
5 Skarlátvörössel ird csak tündöklő nevét
Az első lapra cím gyanánt:
Meglásd, hivatlan ott terem a Múzsahad,
S a versírásban megsegít.
Nemcsak Apolló támogatja tervedet,
10 De aki úr az égben is,
Villám-letéve nyúl a lantverő után,
Pöntgetni kezdi majd a húrt.
Ki mást óvnának — illendőképp — akkora
Gonddal a halhatatlanok,
15 Mint őt, ki mindig, minden ügyben gáncstalan,
Tehetségében oly pazar,
Catót, Metellust, Fábiusokat megelőz,
Camillusoknál derekabb?
Azokra egy jobb kor vetette sugarát,
20 Attól tanulták az erényt;
Nagyobb, nagyobb ő náluk, mert e pusztuló
Kor szennye sem mocskolta be,
De úgy tündöklük — a gazok között igaz —,
Mint fővisek közt lilium.
25 Ne azt csodáld hát, hogy milyen szép otthona,
Amelyben főpapként lakik;
Ily férfinak más, mint a csillagos nagy ég,
Nem szolgál méltó udvarul.
Annak Tejutján örvend, ki a földi gond
30 Béklyóit levetette már.
De őt marasztald, föld, okos légy, ritka, hogy
Ilyenül büszkélkedhetel.
A csillagokkal ékes ég ne hívja még
E legvakítóbb csillagot.

Jelenits István fordítása

4. Óda ugyanahhoz

Ó, kilenc nővér fiatal kegyence,
Bátor ajkakat nem az ősi Rajna,
Inkább a Múzsák csodakútja mosta
Tiszta vizével.

5 Orpheus lantját s az enyémet össze-
Mérned vétek volt; csipegő verébháng
Hogy mérközhetnék egeket betöltő
Hattyui dallal?

Vad bürökszárát nyesek én le sípna,
10 Énekem gyarló, csak a kréta vagy szén
Jegyzené méltón, csomagolni lesz jó,
Amire írom.

Ám a Múzsától dalos ünnepeknek
Mesteréül szült rodopéi Orpheus
15 Bűvölő verssel vadakat csitított
És vak erőket.

Még az alvilág ura is megindult,
Minden kínok közt szünetet parancsolt,
És ki nem bomló fonalát a Párka
20 Bontani kezdte.

Holt kezéből hogy kiesett az árva
Lira, húrjait nem ütötte többé;
Tengerek tükrén lebegett, s a bús hab
Zengeni kezdett.

25 Így a Musaeus zeneoktatója
Még Apollót is megelőzi, nála
Nem dalolhatott a dalos csapatnak
Anyja se szebben.

Ám te már zsegen, fiatal korodban
30 Oly tehetséggel kezeled a lantot,
Hogy minden költőt megelőzől, égig
Ível a pályád.

Lépj tovább, a szent helikoni árnyak
Közt a járatlan hegyi úton, amely
35 Phoebusz barlangját a magas fokok közt
Bizton eléri.

Hív a pályabér: szavad a Cithaeron
Visszazengi már, koszorút Camena
Fon szelíd kézzel fiatal fejedre,
40 Kész a jutalmad.

Engem a balsors viharos hazámnak
Sűrű gondjával rabul ejt, behálóz,
Elszakít Phoebusz gyönyörű dalától,
Verseitől is.

Jelenits István fordítása

5. Janus üdvözlétét küldi Martinus Philecticusnak

Ostrommal fenyegetném én a fűgédet — írod!?
Sejtelmem sincs, mért vádol e furcsa gyanúd.
Nem hívott ki szavam, sem a lándzsám párviadalra,
Nem küldtem harcnak semmi jelét teneked.
5 Hogyha veled mérközni falánk nagyevésben akarna
Bárki, az ellen küzdj, ellene főd a fogad!
Engem, Martinus, kímélj efféle csatáktól,
Hassal győzni nemes férfi nem áll ki soha.

Zala Mária fordítása

6. (Homérosz II. II. 299–330.)

⟨Kalkhász megjósolja Trója pusztulását⟩

Túrjetek itt, társak, kissé, hadd lássuk utána,
hogy Kalkhász a jövőről jól, vagy helytelenül szól.
Mert hisz az elménkben tudjuk jól és ti is éppúgy
mind tanuink vagytok, kiket el nem vittek a Kérek:
5 tegnap, tegnapelőtt volt csak, hogy az argoszi gályák
Aulisz alá gyűltek, hogy vést vigyenek Priamoszra;
s szentelt oltáron, forrás körébe gyülekezve
áldoztunk a haláltalanoknak nagy hekatombát,
szép boglárfa alatt, hol a víz tisztán bugyogott fel;
10 nagy csodajelt láttunk: sárkány jött vérszínű háttal,
rettenetes, melyet maga Zeusz küldött a világra;
oltárunk mögül ez nekilendült gyorsan a fának:
ott fönn meg verebek voltak, kicsi gyöngye fiókák,
legmagasabb ágán, levelek sűrűjébe lapulva,
15 nyolc kicsi, és a kilencedik anyjuk volt, aki szülte;
mind fölfalta a szánnivalón csipogókat a sárkány;
sírt a fiókákért, repesett körülöttük, az anyjuk;
s az tekerőzve, a szárnyánál elkapta a sírót.
Majd miután elnyelte a többi után az anyát is,
20 véle csodát mutatott, aki hozzánk küldte, az isten:
csalja Kronosz fia kővédermesztette a sárkányt;
és mi csak álltunk ott, s bámultuk, hogy mi esett meg.
Hát hogy ez isteni szörnyű jel jött áldozatunkhoz,
Kalkhász nyomban utána eképp mondotta a jós-szót:
25 „Mért némultatok el, hosszúhaju harcos akhájok?
Terv-eszelő bölcs Zeusz e csodát minekünk maga küldte,
későt, késve-beteljesülőt, híret sose vesztőt.
Mint ahogyan verebet falt föl kicsinyestül a sárkány,
nyolc kicsit és a kilencedik anyjuk volt, aki szülte,
30 úgy mi kilenc évig küzdünk majd Trója tövében,
szélesutú várunk tizedikben már a miénk lesz.”
Így szólott ő; s most már ez megy mind teljesevésbe.

Devecseri Gábor fordítása

7. (Cím nélkül)

Máté, míg te a mécslágnál virrasztva figyeltél
Víz tükrében a menny éteri útjaira,
Íme a lenge körök váratlan tűzbe borultak,
Hogy le ne leplezhessd orvul az isteneket.
5 Joggal mondja-e bárki: hazudnak mindig a költők?
Így égette talán csillagait Phaëton.

Zala Mária fordítása

(Cím nélkül)

Úttalan ormokon át vágott Mátyás utat immár,
Héraklészi dicső hírnevet így szerez ő.

Kurcz Ágnes fordítása

8. Vagy másképp:

Erre szekér is jár, noha nem járt még gyalogos sem
Itt e helyen. Mátyás nagyszerű műve ez út.

Zala Mária fordítása

9. *Timotheus testvérnek Janus üdvözlését küldi*

- Írásomra felette sokat vártál, Timotheus,
Rég elmúlt az a nap, melyet ígértem előbb.
Kérlek, nagyra becsült hitszónok, nézd el a késést,
Méltányold jogos és kényszerítő okomat.
- 5 Mert nem a léthei mély feledés borította el elmém,
Ám a nyomasztó gond terhe reámnehezült,
És végeznivalóm nagy súlya gyötört szakadatlan,
Ez volt ily hosszú késlekedésem oka.
- Tárjam, fel, hogyan él a dicsért, fennkölt tudományak,
10 Munkáját hogyan is végzi azok tömege,
Kik vallásra tanítják — szent törvényeket, ígét
Hirdetvén — az egész földön az emberi fajt,
Így hangzott a parancs; a valót ha kimondom, avagy nem,
Képességeimet meghaladó teher ez.
- 15 Én, ki nem értem a vízen a járást, hogy mutogassam,
Bárkáját a hajós part fele hogy viheti?
Én oktassak harcra vezért, szántásra parasztot,
Azt akarod, ki sosem láttam ekét, se csatát?

Zala Mária fordítása

10. *János a milánói Bartholomeus Melciushoz*

- Szívemből örülök, hogy a Pieridákkal időzöl,
Ritka tehetséged, Bertalan, áldva legyen!
Híre fülünkbe jutott, immár dicsérve idézik
Hexameterbe szedett ünnepi hősi dalod,
- 5 Melyben a nagy diadalt énekled mennyei hangon,
S mint ragyogó csillag, fénylik a Sforza-vezér.
Állítom: dalaid méltóak a klároszi isten
El sose porló szent hangszere húrjaihoz.
Szellemes, ékes, válogatott szavaid be csodálom,
- 10 Mert a komolysággal jól elegyíted a bájít.
Lelked mélye a szmirnai költőt rejt: Homerust,
Tán a saját lantját Phoebus odaadta neked.
Őszintén szólok: szakítottál már a babérból,
Majd Hippocréné habja locsolta a szád,
- 15 S láttad a szent völgyben Kasztália szüzeit, épp így
Látta az ascrai vén, Hésiodos valaha.

Zala Mária fordítása

11. *Rómában*

Hajdani Róma! A jó és rossz elnyerte jutalmát
Érdeme, bűne szerint régi atyáid alatt.
Ám elhaltuk után hitványak jöttek utódul,
Végvesztedbe rohansz, hogyha szavuk követed.

Zala Mária fordítása

12. *Pszedo-Démoszthenész Epitaphiosa* Janus Pannonius latin fordítása szerint 1460. jún. 15.

Volt olyan rendelkezés Athénben, hogy azokat, akik a csatában a hazáért meghaltak, ünnepiesen állami temetésben részesítsék és egy szónokot rendeljenek ki vitéségük dicsőítésére. Amikor tehát Fülöp* háborút üzent a thébaiaknak, hogy utóbb majd ennek ürügyén Attikát is megtámadhassa, Démoszthenész azt a javaslatot tette (az athéniaknak), hogy a thébaiakat segédcsoportokkal segítsék meg. Amikor azután Kheroneiánál megtörtént az ütközet,** úgy

* Makedóniai Fülöp (i. e. 359–336), Nagy Sándor apja

** i. e. 338-ban.

esett, hogy az athéniak közül ezren elesetek, kétezret pedig fogságba ejtettek. Emiatt a város (Athén) nemcsak hogy nem haragudott meg Démoszthenészre, hanem inkább vele tartatták meg a szokásos beszédet, amikor tudniillik a csatában elesetteket ünnepélyes temetésben részesítették. Mindamellett akadnak, akik azt mondják, hogy ez a beszéd nem Démoszthenészé, mivel — úgy látszik — kevesebb benne az erő, semhogy e szenvedélyes szónoknak lehetne tulajdonítani.

Démoszthenész epitaphiosza, azaz temetési beszéde.

Miután a város úgy rendelkezett, hogy a jelen sírban fekvőket állami temetésben kell részé-
síteni, s engem jelölt ki, hogy fölöttük a törvényben előírt szónoklatot megtartsam, mindjárt azon kezdtem gondolkodni, hogyan is kaphatnék meg a méltó temetési dicsőítést. Miközben azt kerestem és fontolgattam, hogyan kell beszélnem a halottak érdeméhez méltóan, meggyő-
ződtem arról, hogy ez a teljes lehetetlenségek közé tartozik. Mert azok, akik az élet vágyát — ami mindnyájunkkal velünk született — megvetették, s inkább akartak tisztelretméltóan meghalni, semmint életben maradva Görögországot szerencsétlennek látni, ezek valóban derekasságuknak olyan bizonyosságát hagyták maguk után, amely semmilyen szónoki képességgel el nem érhető. Ebben az esetben azoknak a fejtegetéseit kell követnem, akik előttem szólottak. Következésképp, hogy ez a Város mily gondos azok irányában, akik meghaltak a háborúban, egyfelől egyéb intézkedéseiből is látni lehet, leginkább azonban ama törvényes rendelkezésből, amely arról intézkedik, hogy ki kell jelölni olyan valakit, aki az államilag megrendezett temetésekben beszédet mond. Teszi ezt a város annak tudatában, hogy a vitéz férfiak a pénzz jutalmat és azoknak a gyönyörűségeknek az élvezetét, amelyek az étellel együtt járnak, megvetik, viszont minden vágyakozásuk a vitézségre és dicsőségre irányul: ezért őket olyan temetési beszédekkel gondolta [a Város] megisztelni, amelyekben leginkább ezek dicsősége jut kifejezésre, hogy azt a dicsőséget, amelyet életükben elnyertek, halálukban se vonják meg tőlük. Am úgy láttam, ha ama tulajdonságok közül, amelyek a derekasságot jellemzik, öbennük csupán a vitézség volt meg: bátorságuk magasztalásával talán véget is vethetnék beszédemnek. Minthogy azonban osztályrészült jutott nekik a tisztas származás, a fegyelmezett nevelés és olyan tisztelretméltó élet, amelynek következtében derékséggel lettek megáldva, valóban szégyen volna számomra, ha ezek közül a körülmények közül valamit is elmellőznék.

Kezdem tehát nemzetségük származásánál. Nemde ezeknek a férfiaknak a nemes származását ősrégi idők óta minden ember egyformán hirdette, mivelhogy a származásukat nemcsak atyáikra és előbbi őseikre lehet külön-külön visszavezetni, hanem, mint mondják, egész hazánkra, mely közös, s melynek ők őslakói. Az összes emberek közül ugyanis ugyanannak a földnek, amelyből születtek, egyedül ők maradtak meg lakóiként s ők adták át azt utódaiknak. Ezért joggal gondolhatja bárki, hogy azok, akik idegen városokba kivándoroltak és azoknak polgáraivá lettek, a fogadott fiakhoz hasonlíthatók; emezek azonban a hazának születésüknél fogva törvényes polgárai. Én még azt is gondolom, hogy az a körülmény, hogy a gyümölcsök, amelyekből élnek a halandók, először nálunk jelentek meg, egybehangzó bizonyítéka annak — amellyel hogy minden ember számára a legnagyobb jótétemény is —, hogy ez a föld a szülőanyja a mi őseinknek, mivel mindaz, ami világra hoz valamit, a természettől egyúttal megkapja az élelmet is azok számára, akik megszületnek.¹ Ez a vidék is ezt tette. Tehát, ami a származást illeti, ezen férfiak őseinek ilyen származás jutott mindörökre.

Ami pedig a vitézséget és a többi erényeket illeti, felmentve érzem magam attól, hogy mindent felsoroljak, attól tartva, hogy ez beszédemben nem időszerű terjengősséget idézne elő. Amiket azonban hasznos felidézni azok számára, akik már ismerik, a nem ismerők számára meg gyönyörűség hallani, és nagy vetélkedésre ösztönöznek és a beszéd hosszúságát sem teszik kellemetlenné, azokat megkísérlem röviden előadni. Mert a jelen nemzedék atyái és szülői, és akiknek még eme megnevezettek túl olyan ősei vannak, akikről a tőlük származó nemzetségek nevezik magukat: ezek soha nem követtek el senki ellen, sem görög, sem idegen ellen, jogtalanságot, sőt osztályrészült jutott nekik az erények összes egyéb válfaján kívül éppen az, hogy a legigazságosabbak voltak; azáltal pedig hogy védelmet nyújtottak, számos nevezetes tettet vittek végbe. Mert az amazonok hadseregét is, amikor azok ide jöttek, legyőzték, úgy hogy a Phaszisz folyón túlra vetették vissza őket;² és Eumolposznak³ és sok másoknak

¹ Antik filozófiai elgondolás, hogy a természet, ha létrehoz valamit, gondoskodik a táplálékáról is.

² A monda szerint az amazonok, harcias női nemzet, a Kaukázus hegy tövében, a Phaszisz folyó mellékén laktak. Az athéniak akkor kerültek velük konfliktusba, amikor Thézeusz athéni király az amazonok vezérét, a foglyul ejtett Antilopét Athénbe vitte és feleségül vette. Ekkor az amazonok hadat indítottak Athén ellen, de a monda szerint vereséget szenvedtek.

³ Poszeidónnak, a tenger istenének a fia, thrákiak király, aki az athéniakkal háborúskodó Eleuszisz segítségére küldte fiát. Ezt azonban Erekhtheusz athéni király megölte. Mire viszont Poszeidón is megölte Erekhtheuszt, az első athéni királyt, akit az athéniak ezért isteni tisztelreben részesítettek és szentélyt állítottak neki az Akropolison (i. e. 421—406), mivel a hazájáért vívott harcban esett el.

a hajóhadát nem csupán saját földjükről, hanem a többi görögök földjéről is messze űzték, holott azok, akik fölünk nyugatra laknak, valamennyien, nem tudták feltartóztatni, sem megfutamítani őket. Sőt, ama Hercules-fiak védelmezőinek nevezettek, aki másokat védelmezett; mert Herkules fiai Eurüsztheus⁴ elől menekülve erre a földre jöttek védelemért könyörögné. De mindezekben és még sok más nevezetes tetteiken felül nem kerülte el figyelmüket, hogy a halottak jogai sérelmet szenvedtek, amikor Kreón megtiltotta ama hét hős eltemetését Théba mellett. Ama hőstettek közül tehát, amelyekről a mondák számolnak be, a legtöbb tettet el-mellőzve, csak azokról tettem említést, amelyek közül mindegyik külön-külön tetszetős és változatos anyagot nyújt az előadásra, úgyhogy mind a versek és énekek szerzői, mind a történet-írók közül sokan az ő tetteiket, a művészi alkotásuk tárgyaivá tették. Én a következőkben azokat a tetteket fogom elbeszélni, amelyek a véghezvitt dolgok jelentőségét illetően egyáltalán nem alábbvalók amazoknál, de annak következtében, hogy a mi korunkhoz közelebb állnak, nincsenek mondákkal átszóve vagy a hőrszok tettei sorába beiktatva. Ők voltak azok, akik egymagukban az egész Ázsiából jövő hajóhadat szárazföldről és tengeren kétszer is visszaűzték, és önmaguk veszélyeztetésével az egész görög világ számára a közös megmenekülés okozói lettek. Mások már előbb elmondották, amit mondani szándékozom, de eme férfiak most sem foszthatók meg a megérdemelt és illő dicsőségtől. Mind joggal kiváló-baknak tarthatók ők azoknál, akik Trójánál hadakoztak, mivel azok, noha Görögország legjobbjai voltak, tíz évig ostromolták Ázsia egyetlen városát, míg nagy nehezen elfog látták azt. Ámde ezek az egész kontinens földjéről felkerekedő hajóhadat, amely minden mást felforgatott, nemcsak hogy maguk elhárították, hanem még a mások ellen elkövetett jogsértésekért is lakolni kényszerítették őket. Azoknak a bűnös törekvéseknek, amelyek maguk között a görögök között előfordultak, a megfékezésében is minden veszélyt elviseltek, ami történetesen előállott, és ahhoz csatlakoztak, ahol és igazság állott, míg nem az idő ahhoz a nemzedékhez vezetett bennünket, amelyik most éli életét.

Ámde senki ne gondolja, hogy én ezeket a tetteket olyan tettek hiányában vettem sorra, amelyeket ezekről a holtakról kellene egyenként elmondani. Mert még ha én volnék is a legkevesbé alkalmas arra, hogy megválasszam beszédem anyagát, az ő derekasságuk maga is oly sok mindent elénk tár, ami kéznél van, s amit könnyen lehet előszámlálni. Ámde én úgy határoztam, hogy miután nemes származásukról és a legnagyobb hőstettekről említést tettem, a lehető legsürgősebben azokra a dolgokra teremem beszédemet, amelyeket ők vittek végbe, hogy — miként a természet révén rokonoknak bizonyultak, ugyanúgy a dicsősítésben is sorstársakká tegyem őket, mert azt gondolom, hogy az számukra is, meg mindkét nemzedék számára* a legnagyobb mértékben kellemes lesz, ha a kölcsönös derékségben nem csak a természet folytán válnak részesekké, hanem dicsősítésük által is.

Egyébként, közben félbe kell szakítanom beszédemet, és mielőtt ezen férfiaknak viselt dolgait megvilágítanám, azoknak a jóindulatát is kérnem kell, akik származásukra nézve nem hozzátartozóik ezeknek, a temetést mégis végig akarják kísérni.

Ha ugyanis a temetés rendezésében a pénzek kiadására vagy bármilyen más, lovas- vagy testgyakorló verseny látványosságának a megrendezésére kaptam volna megbízást, minél nyilvánvalóbb és költségesebb pompát fejtettem volna ki, annál kedvezőbben ítélnék meg eljárásomat. Mivel azonban arra választottak ki, hogy e férfiakat beszédben dicsőítsem, attól tartok, hogy éppen a szándékom ellenkezőjét, semmint amire szükség volna, idézem elő, ha csak előbb nem nyerem meg azok figyelmét, akik meghallgatnak. Ugyanis a gazdagság, a gyorsaság, a testi erő és más ehhez hasonló dolgok elég hasznot hajtanak azoknak, akik ezeknek birto-
kában vannak, és erősen érvényre jutnak azoknál az embereknél, akiknek ezek a tulajdonságok valahogy megvannak, jóllehet más senki nem kívánja ezt nekik.

Ámde a szónokok meggyőző ereje rászorul a hallgatók jóakarataira, amelynek segítségével dicsőséget arat és tetszést vív ki magának, még ha közepesen is beszélt; a hallgatók jóakarata nélkül viszont, még ha kitűnik is beszéde választékoságával, érzéketlenek maradnak a hallgatók. Mivel tehát sok olyan előadnivalóm van, amelyeknek véghezvitelével méltán dicsőíthetjük őket; miután éppen ezeknek az elmondásához érkeztem, bizonytalan vagyok abban, mit mondjak el először, mivel valamennyi egyidejűleg szemünk elé tárulva nehezé teszi a kiválasztásukat. Megkíséreltem mégis beszédemben ugyanazt a sorrendet megvalósítani, mint ami az ő életükben volt meg. Ők ugyanis kezdettől fogva minden tanulmányukban kiválóak voltak, mindenegyes életkorukban az ahhoz illő dolgokat gyakorolták és mindenkinek: szülőknek, barátoknak és a családhoz tartozóknak megnyerték a tetszését. Ennek következtében hozzátartozóiknak és barátaiknak emlékezése minden órában feléjük száll most, mintegy visszafelé követve nyomaikat, vágyakozásukban fölzedegelve a sok-sok emléket, amelyekben

⁴ Eurüsztheusz műkénei király, akinek a szolgálatában Hercules véghez vitte 12 hőstettét a monda szerint.

* t. i. az elődök, az ősök és a jelen nemzedék számára. (A görög szöveg, amelyet Janus használt, ezen a helyen szintén hiányos.)

természetesen fölismeri az emlékezés, hogy ők a lehető legderékabbak voltak. Amikor pedig már férfiakká lettek, nemcsak a polgártársaink előtt, hanem minden ember előtt nemessé fejlesztették jellemüket. Minden erénynek ugyanis kezdete a bölcsesség, betetőzése pedig a bátorság. Ők pedig ebben a kettőben dicsőséget szereztek, ezekben az erényekben a legnagyobb mértékben kitűntek. És ha az összes görögök számára valami közös veszély támadt, ezt elsősorban ők vállalták magukra. Sőt, gyakran ők buzdították az összes görögöket érdekeik védelmére, ami a jól és jóindulatúan gondolkodó lélek sajátja! De amikor a görögök tudatlansága, a rosszindulattól megrontva, ezeket a veszélyeket akkor, amikor még távol lehetett volna tartani, részint nem látta előre, részint meg eltitkolt; ahányszor mégis engedelmesskedtek és kötelességüknek eleget akartak tenni: ők egyáltalán nem makacsul emlékeztek vissza az elmúlt jogtalanságokra, hanem másokat megelőzve magukat vetették oda, serényen mindenüket odaadva: testüket, pénzüket, társaikat és végül olyan válságos harci helyzetbe jutottak, amelyben még életüket sem kímélték. Ahányszor ugyanis csatát vívnak, szükségképpen bekövetkezik az, hogy ezek alulmaradnak, amazok meg győznek. De nem félek kimondani, hogy azok, akik a két arcvonal bármelyikében meghalnak, úgy látszik, nem a vereségben részesek, hanem ezek éppen úgy győztesek, mint amazok. Mert a győzelmet az élők között annak a félnek ítélik, akinek a szerencse juttatta azt. Amit azonban a győzelem elnyeréséhez egyénenként teljesíteni kell, azt mind teljesítette az, aki ottmaradt a csatában; ha ez, mivelhogy halandó, a végzetébe rohan: a szerencsétől szenvedte el azt, ami vele történt, nem lélekben maradt alul az ellenség előtt. Ezért gondolom, hogy annak, hogy az ellenség nem lépett a mi vidékünkre, ezeknek a deréksége volt az oka, az ellenség hozzá nem értésén kívül. Mert azok, akik ott megütköztek, fejenként tapasztalatot szerezve, nem akartak ismét harcba bocsátkozni ezeknek a nemzetségeivel, mivel gyanították, hogy hasonló jellemelek kellene összecsapniok, nem volna viszont könnyű ugyanilyen szerencsére szert tenniük. Hogy ez így van, azt eléggé nyilvánvalóvá teszi a béke megkötésének ügye, mivel erre sem igazabb, sem tisztességesebb okot nem lehet előhozni, mint azt, hogy az ellenség vezérét csodálattal tölti el az elesettek vitézsége, és inkább akart ezek hozzátartozóinak barátja lenni, mint ismét a veszélyt felidézni a főhatalomért. Ha valaki azoktól, akik a szembenálló arcvonalban ott állottak, megtudakolná, vajon, azt gondolják-e, hogy vitézségükkel, vagy valami hihetetlen és kedvezőtlen szerencse ellenére, továbbá vezérüknek hozzáértése és merészsége miatt harcoltak oly sikeresen, úgy azt hiszem, senki nem lenne annyira szerénytelen és szemtelen, hogy azt önmagának tulajdonítaná. Egyébként, amely dolgoknak a mindenható Szerencse a maga akaratára szerint rendezi el a kimenetelét, ezekben a dolgokban senki nem vádolhatja az életbenmaradottakat, mivelhogy ember. De ha van az emberek között valaki, akinek joggal felróhatók a történetek, akkor joggal neheztelhet valaki a thébaiak parancsnokaira, de sem az ő legénységükre, sem a mieinkre nem. Mert noha győzhetetlen és mindenre elszánt lelkületű, a becsületért versengő vágyával megáldott csapatokat kaptak, ők ezekből semmit nem használtak fel helyesen. Egyebekről lehet úgy vélekedni, ahogy kinek-kinek a véleménye hozza magával. De az mindazon halandók előtt, akik bárhol is vannak, egyformán ismeretes, hogy bizony egész Görögország szabadságát ezen férfiak bátor lelkülete őrizte meg: miután őket elvitte a végzet, a visszamaradottak közül senki nem állott ellen. Szavamtól maradjon távol az igazságtalanság! Az én véleményem szerint, ha valaki azt mondaná, hogy az ő vitézségük volt Görögország lelke, akkor úgy látszik, igazat mondott, mert mihelyt ezeknek a lelke testükből kiszabadult, Görögország méltósága is oda lett. Talán úgy tűnik, szerfölött nagy dolgot mondok, ki kell mondanom mégis: ahogyan szomorú és kemény élet maradna számunkra, ha valaki e világ szerkezetéből elvinné a fényt, azon mód ezen férfiaknak a halálával Görögország régi boldogsága homályba borul és dicsőségének nagy megfogyatkozásával jár együtt.

De mivel ezek az elesettek sok okból kifolyólag voltak ilyenek, nem kevésbé járult hozzá derékségükhöz a köztársaság formája. Mert a kevesek uralma (oligarchia) félelmet olt a polgároknak, de semmiféle tisztességérzetet nem kelt bennük. Amikor aztán kitör a háborús viszály, akkor mindenki könnyelműen a saját jólétéről gondoskodik, tudva azt, hogy ha urait ajándékokkal vagy más valami hízkeléssel kiengeszteli, még ha a leg súlyosabb bünténnel szennyezte is be magát, ebből kifolyólag nem hárul rá semmi gyalázat. Ámde a népi kormányzat részint sok egyéb olyan nevezetes és törvényes szokásokkal rendelkezik, amelyeket mindenkinek, akinek csak esze van, fel kell karolnia, másrészt meg ott az igazságon alapuló szólás szabadságot semmiképpen sem lehet elriasztani sem az igazság kimondásától, mivel lehetlenség, hogy a gyalázattól mocskosak mindenkit kielégíthetnének; innét van az, hogy aki az igazat előhozza, az kellemetlen dolgot hoz elő. De azok is, akik maguk semmi gyalázót nem mondanak, mégis örülnek, amikor hallják, hogy más ilyesmit mond. Mivelhogy ez elesettek ilyesmiktől mindnyájan méltán visszabozadtak, az elkövetkezendő mocskolódástól való szégyenérzetük következtében egyrészt az ellenség részéről fenyegető veszélyt férfiasan magukra vállalták, másrészt inkább kívánták a maguk számára a tisztességes halált, semmint a gyalázatos életet.

Azokat a körülményeket tehát, amelyek ezeket a férfiakat közösen a szép halál választására ösztönözték, már elmondtam; ezek: származás, nevelés, tanulmányok derekas felhasználása és államunknak egész rendje. Ami viszont mindegyiküket külön-külön néposztályuk szerint a vitéz cselekvésre lelkesítette, azt a továbbiakban fogom kifejteni.

Az összes Eretheusz⁵-utódok (athéniek) tudták, hogy az ő nemzetségükhöz tartozó Eretheusz, a város megmentése érdekében leányait, akiket Hüakinthosz-utódoknak neveznek,⁶ a nyilvánvaló halálba küldte és elpusztította. Ezért ez esetek úgy gondolták, gyalázatos dolog, hogy ő, az istenek szülötte, semmitől sem riadt vissza hazájának megszabadítása érdekében, ők viszont úgy tűnhetnek fel, hogy többre becsülik a halandó testet, mint a halhatatlan dicsőséget. Jól tudták az Aegeusz-utódok,⁷ hogy Thészeusz, Aegeusz fia elsőként egyenlő szólásszabadságot vezetett be ebben az államban. Ezért úgy gondolták, hogy súlyos dolog elárulni az ő rendelkezését, és inkább választották a halált, semmint azt, hogy miután a szólásszabadság megszűnik, a görögök szeme előtt éljenek a (puszta) életvágytól vezérelve. A Pandion-utódok⁸ hallottak Prokneről és Philomeláról, Pandion leányairól: hogy hogyan büntették meg Tereuszt az ellenük elkövetett gyalázatért. Tehát úgy gondolták, mivelhogy ama leányok rokonai voltak, hogy semmiképpen sem szabad élniük, hacsak nem hasonló lelkiülettel megáldottaknak mutatkoznak, azokkal szemben, akikről úgy látták, hogy gyalázattal illetik Görögországot. A Leontis⁹-utódok hallották, hogy a mondákban énekeltek Leon leányairól, hogy ezek hogyan adták át magukat a polgároknak, hogy megöljék őket ezért a városért engesztelő áldozatként. Minthogy ezek az asszonyok akkora bátorsággal rendelkeztek, úgy gondolták, hogy vétek lenne, ha ők férfi létükre náluk gyávábbaknak mutatkoznának. Az Akamasz-utódok visszaemlékeztek ama verrorokra, amelyekben Homérosz elbeszéli, hogy Akamasz Aethráért, anyjáért hajózott Trójába.¹⁰ Ő tehát anyjának megszabadítása érdekében megpróbálta a veszélyt, ám ezeknek otthonuk összes drága szülői megvédelmezéséért miféle minden veszélyt nem volt kötelességük elvállalni? Az Oeneusz-utódok előtt sem volt titok, hogy Szelema Kadmosznak volt a leánya, s hogy ettől született az, akit ezen a temetésen nem szabad néven nevezni, akitől származott viszont az ő ősapjuk, Oeneusz király.¹¹ Mivel pedig mindkét város számára közös volt a jelenlegi veszély, úgy vélték, hogy mindkettőre ki kell terjeszteni minden gondoskodásukat. A kekropidák¹² (Kekropsz utódai) azt mondják, hogy királyuk részben kígyó volt, részben ember, s hogy ezt nem más miatt beszélik, mint azért, mivel bölcsessége az emberhez hasonlított, ereje a kígyóéhoz. Ezért mondogatták ők, hogy hozzájuk az illő a legnagyobb mértékben, hogy azokhoz méltó dolgokat vigyenek végbe.

A Hippothoonidák¹³ visszaemlékeztek Alopénak a házasságkötésére, amelyből Hippothoon született, és ezt királyuknak ismerték. Én azonban jelenleg az illendőség megtartása végett e nagyon is ismert esemény elbeszélésétől eltekintek. Tehát úgy vélem, a legkevésbé sem illenek hozzájuk, ha úgy tűnnek majd fel, hogy annak tetteihez nem illő dolgokat visznek végbe. Jól tudták az Aiasz-utódok, hogy a vitézsége jutalmától csalárdul megfosztott Aiasz¹⁴ elhatározta, hogy semmiképpen nem éli tovább életét. Ezért, amikor a Szerencse a vitézség jutalmát a másik (küzdő) félnek adta, akkor ők ellenségeiken kitöltve bosszújukat, úgy ítélték, hogy meg kell halniuk, nehogy valamely hozzájuk méltatlan dolgot szenvedjenek el.

⁵ Eretheusz athéni király, aki az Athénnal szomszédos Eleuszisszel háborúba keveredett. A kétes kimenetelű háborúban Eretheusz megkérdezte Apollon delphoi jóshelyét, hogyan győzhet a háborúban. A jóslat úgy szólt, hogy győzni fog, ha egyik leányát feláldozza az isteneknek. Erre leánya, Praxithea önként feláldozta magát a hazáért. Később Poseidon, a tenger istene, háromágú szigonyával agyonütötte Eretheuszt (vö. 3. sz. jegyzet) utódaival együtt, legfiatalabb leánya, Kreusa azonban életben maradt.

⁶ A Spártából Athénbe áttelepedett Hüakinthosz, Apollodoros szerint feleségül vette Eretheusz leányát (vö. 5. sz. jegyzet) s az ettől született leányait egy, Minosz krétai király ellen viselt háborúban feláldozták. A beszéd szerzője, úgy látszik, ezt a két mondat egy kissé összekeveri.

⁷ Aegeusz utódai. Aegeusz Athén mondai királya, Thészeusz apja. Aegeuszról nevezték el Athén tíz törzse (osztálya) egyikét.

⁸ Pandion Athén mondai királya, akinek két leánya volt, Prokne és Philomela. Pandion Proknett Tereuszhoz, Thrákia királyához adta feleségül, de az később beleszeretett Philomelába és ebből szörnyű tragédia keletkezett.

⁹ Leontis utódai. A Kleiszthenész által felállított tíz attikai phylé egyike. Orpheusz fia, Leosz fia után nevezték a philéhez tartozókat Leontidaenek.

¹⁰ Akamasz Thészeusz athéni király fia. Aethra Akamasz nagyanyja volt, aki mint fogoly került Trójába Helenával. Homérosz említi: Illiász III. 144.

¹¹ A szidoni (Szíriában) származású Kadmosz Thébé mondai alapítója; leányától, Szemelétől született Dionysos-Bacchos, a bor istene. Ezzel hozza kapcsolatba a szónok Oeneuszt — a neve alapján: Oeneusz-boros, aki Thébé királya. Egy másik Oeneusz Pandionnak (vö. 8. sz. jegyzet) volt a törvénytelen fia, s így az egyik athéni phylé névadó őse. E két Oeneuszt a szónok úgyilátszik szándékkal zavarja össze a közösen viselt Athéni—Thébai háború hőseinek emlékére. — Felvilágí istent, így Bacchus sem volt szabad temetésen néven nevezni.

¹² Kekropsz Athén mondai alapítója és első királya, a földből született félig ember, félig kígyó alakban.

¹³ Hippothoon v. Hippothoos, Neptunusnak, a tenger istenének és Alopénak a fia.

¹⁴ Odüsszeusszal versengett Ahilleusz fegyveréért, de a görögök nem neki ítélték oda, s ezért megölte magát Trója alatt. Homérosz Odüss. XI. 562.

Az Antiochidák nem törölték ki lelkükből azt, hogy Antiochus¹⁶ Herkules fia volt; ezért úgy ítélték, hogy helyzetük méltósága szerint kell élniük vagy éppen elpusztulniuk.

Szerencsétlenek tehát ezeknek életben maradt rokonai, mivel ilyen férfiakról fosztattak meg, s mivel sok és igen emberi kapcsolatuk megszakadt; a haza ügye elhagyatva, könnyekkel és gyásszal telve. De őket boldogoknak kell tartanunk, először, mivel rövid életükért hosszantartó és minden időben romolhatatlan dicsőséget hagynak hátra: ebben nevelkednek majd ünnepektől gyermekeik, szülei pedig jeles emberekként fogják élvezni az öregkor táplálékát: az értük érzett gyász vigaszául a dicsőség lesz osztályrészük. Ezenkívül testükben ők már nem szenvednek betegségektől, lelkükben mentesek az aggodalmaktól, amelyek az életben levőket a mindennapi események során érik. Ők mindazt megkapják nagy tisztelettel, és a legnagyobb megkívánható mértékben, ami a törvényekben elő van írva. Mert azokat, akiket az egész haza állami temetésben részesít, akik egyedül kapnak hivatalos temetési búcsúztatót, akiknek a hiányát nemcsak rokonaik és polgártársaik érzik, hanem egész Görögország és mindaz, ami ezen a néven van számon tartva, akiket a nagy földkerekség is megsírat, miért ne tarthatnám szerencsésekknek, hiszen róluk joggal mondhatja bárki, hogy az istenné vált halottak lelkeivel együtt ülnek, elnyervén ama régi legderekből férfiakkal együtt a boldogok szigetén ugyanazt a megtisztelő helyet. Bár ilyesmit amazokról sem jelentett senki úgy, hogy látta is, mégis mi azt gyanítjuk, hogy azoknak a férfiaknak, akikről azt hittük, hogy méltók idefent a megtiszteltetésre, ott is azonos megtiszteltetés jut majd osztályrészül. Ezért talán nehéz, hitemre! a jelenlegi szerencsétlenséget beszédemmel enyhítenem, mégis arra kell törekednünk, hogy figyelmünket ama dolgok felé irányítsuk, amelyek vigaszt adnak, mivelhogy azokhoz, akik ilyen férfiakat hoztak világra, és maguk is szintén ilyen férfiaktól származtak, a leginkább illendő, hogy a szerencsétlenségeket szebben viseljék el a többiekénél, és hogy a szerencse bármely helyzetében ahhoz méltók legyenek, minthogy ezek a dolgok az ő számukra is, meg egész államunk számára a legnagyobb díszül és megtiszteltetésül szolgálnak, és az élők számára nagymértékben biztosítják a jó hírnevet. Az apának és anyának súlyos dolog, hogy nélkülözze gyermekeit s hogy magára maradt öregségének támasza nélkül. Ezzel szemben dicső dolog látni, hogy örökös megbecsülést nyertek és vitézségüknek államilag állítottak emlékművet s hogy áldozatok és versenyjátékok megtiszteltetésében részesülnek. Kínos dolog a gyermekek számára, hogy atyjukat elvesztették; ezzel szemben szép dolog az atyai dicsőséget örökségként birtokolni. És úgy találjuk, hogy ennek a kínos dolognak az okozója a vakszerencse, amely előtt a világra szült embereknek meg kell hátrálniuk; ama tisztességnek és dicső tettnek pedig az okozója azoknak az eltökéltsége volt, akik tisztességesen akartak meghalni.

Én azonban arra törekedtem, hogy ne sokat, hanem hogy igaz dolgokat mondjak el. Ti pedig miután gyászotokat kielégítettétek és illő módon elvégeztétek azokat a szertartásokat, amelyek e dologhoz tartoznak és élő vannak irva, távozzatok.

Vége.

(Horváth János fordítása)

János Horváth

LES POÉSIES INCONNUES DE JANUS PANNONIUS DANS LE CODEX DE SÉVILLE

Le codex Janus Pannonius du XVe siècle qu'on a retrouvé, par un heureux hasard, dans la bibliothèque Columbina de Séville, est l'un des plus importants des codex de Janus. Et ce n'est pas seulement la richesse de contenu du codex qui le prouve, mais les circonstances de son origine aussi. A la base du blason en forme d'écu qui se trouve au verso de la page 106 du codex, dessiné parmi des sarments de fleur en couleur, pourvu d'une mitre d'évêque, l'auteur de cette étude a réussi à établir que le codex appartenait jadis à Osvát Thuz, évêque de Zagreb et qu'il a été exécuté, selon toute vraisemblance, à sa commande, de plus avec sa collaboration. C'était en 1466 que Osvát Thuz a été élevé dans la chaire épiscopale de Zagreb par le roi Matthias. Pourtant, Osvát Thuz ne s'est pas montré trop reconnaissant envers le roi Matthias, parce que, en 1471, quand János Vitéz, l'archevêque d'Esztergom et son neveu, Janus Pannonius ont organisé une conjuration contre le roi, l'évêque Thuz s'est joint aux conjurés. Et quand, plus tard, Matthias a pris le dessus sur les conjurés et que Janus a du se réfugier, c'était ce même évêque de Zagreb, Osvát Thuz qui lui a donné refuge, en l'accueillant dans sa propri-

¹⁶ Antiochus Herculesnek és Medeának a fia, akit egy jóslat következtében bevettek az athéni hérosok közé, s róla neveztek el Athénben egy phylét; ezek az Antiochidák.

été non loin de Zagreb, dans le château de Medve, où Janus, exténué d'une maladie, est mort avant longtemps. Ainsi, c'était Osvát Thuz — qui est resté dans sa dignité épiscopale, même après le dévoilement de la conjuration, jusqu'à sa mort en 1489 — qui était le dernier homme important avec qui Janus Pannonius était en contact. L'intérêt que portait l'évêque de Zagreb, Osvát Thuz à la littérature et aux arts est prouvé par plusieurs codex décorés qui étaient écrits à sa commande. Ainsi, à la base de la dernière relique de manuscrits de Janus, et obéissant, selon toute vraisemblance, à la dernière demande de Janus, il a fait consigner les poésies connues de Janus, et à la base de différents manuscrits d'origine italienne, il les a rassemblées dans un codex unique, c'est le codex de Séville. Les manuscrits d'une partie des poésies qui se trouvent dans le codex, remontent, vraisemblablement, à des copies qu'on en a fait plus tôt en Italie. Les variantes de texte du codex le prouvent abondamment. Mais les poésies jusqu'ici inconnues et provenant de la dernière étape de la vie de Janus (1470—1472), devaient passer aux pages du codex directement des manuscrits originaux de Janus, qui étaient dans la possession d'Osvát Thuz. Du moins on peut le conclure du fait qu'on trouve dans le codex vraiment les dernières poésies — jusqu'ici inconnues — de Janus, et quelques autres — en partie inconnues — qui ne sont pas de lui, mais qui pouvaient figurer parmi les manuscrits de Janus comme des poésies qui le touchaient de plus près. Telles sont p. ex. l'Épithaphium de Titus Vespasianus Strozza, écrit à la mort de Guarino ou une courte poésie, jusqu'ici la seule connue, de Péter Garázda, parent de Janus.

Ce qui caractérise le contenu du codex, c'est que les poésies se rapportant au roi Mathias y manquent complètement, sans doute non sans dessin, à l'exception d'une épigramme de deux lignes, et à l'exception des poésies, adressées en hommage à Mathias en 1470, sur les lions de Florence. Mais ces dernières peuvent être considérées plutôt comme relatives à l'Italie.

À la base de tout cela, l'auteur souligne l'importance du codex de Séville du point de vue de la tradition de texte de Janus Pannonius. Il attire l'attention sur le fait que le codex a une partie anorganique qui contient des poésies publiées dans l'Anthologia Latina de Riese (Poetae Latini Minores), attribuées en partie à Virgile, en partie provenant des poètes latins ultérieurs. Il semble que cette partie anorganique devait passer parmi les poésies de Janus Pannonius à l'occasion de la reliure du codex: l'écriture en est aussi d'une autre main.

Dans ce qui suit, l'auteur s'occupe des destinataires des poésies récemment découvertes, de la date vraisemblable des poésies, et de l'importance de ces poésies du point de vue de l'oeuvre de Janus.

Ce qui assure une importance spéciale au codex, outre les poésies, c'est le fait qu'il contient, outre les ouvrages en prose de Janus jusqu'ici connus et traduits du grec, la traduction latine de l'Épithaphios, attribuée à Démosthène, mais qui n'est pas de lui. À l'aveu du codex, cette traduction récemment découverte a été achevée en juin 1460. À ce propos, l'auteur fait une digression sur les problèmes chronologiques des autres traductions en prose, faites du grec par Janus et il réussit à résoudre définitivement — après une appréciation convenable des problèmes — les problèmes jusqu'ici discutés dans la littérature.

Après ces passages descriptifs, il publie les poésies jusqu'ici inédites de Janus et le texte de l'Épithaphios de Pseudo-Démosthène. (Ce qui a causé un problème assez grave dans la publication des textes, c'est l'état du codex qui est très détérioré, moisi et rongé par les vers, l'état dont les facsimilés publiés témoignent suffisamment.)

Après la publication des textes vient une traduction fidèle en forme des poésies dans l'interprétation de Mária Zala et István Jelenits, puis celle de l'Épithaphios de la plume de l'auteur.